

I U H J V V
 INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
 JAUME VICENS I VIVES

butlletí 12

Juny de 2012

ARA FA VINT ANYS

ÍNDEX

ARA FA VINT ANYS 1

EDITORIAL 2

NOTÍCIES 3 - 7

VINT ANYS DE L'IUHJVV 8 - 9

Josep Pich

ARTICLE 1 10 - 12

El control polític de les institucions catalanes durant la segona meitat del segle XVII

Eduard Puig Bordera

ARTICLE 2 13 - 15

Llei i ordre a partir del control de la correspondència (França, 1789-1795)

Maria Betlem Castellà

ARTICLE 3 16 - 18

El problema d'Espanya sota el franquisme

Antoni Raja-i-Vich

ARTICLE 4 19 - 21

La deportació de membres d'ETA a Amèrica i Àfrica

Susana Panisello Sabaté

ENTREVISTA 22 - 24

Josep Fontana

El 2 de setembre de 1991 la Generalitat de Catalunya aprovava la creació de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (IUHJVV). Era l'inici d'un projecte engrescador que ha donat resultats molt tangibles. Ara, l'Institut enceta una nova etapa sense renunciar als seus valors fundacionals.

El butlletí número 12 no podia ser aliè a aquest esdeveniment. **A banda d'algunes novetats que hi trobareu com la nova versió digital, enguany hem volgut fer memòria d'aquells primers anys i deixar constància del que ha estat, del que és i del que serà l'IUHJVV.** Per això dediquem el tema central a recollir els records d'un dels primers estudiants. Per primera vegada trenquem el tradicional caràcter acadèmic que ens ha definit al llarg d'aquests anys. Creiem que, a vegades, cal deixar espai al sentiment i al record dels primers. Lògicament, continuem recollint resums de totes les activitats que s'han organitzat aquest curs 2011-2012: seminaris, jornades, cursos, premis. A banda d'això aquest any afegim un quart article als tradicionals tres textos dels nostres recents doctors. Sens dubte són la millor carta de presentació de la feina que fem. I el futur de l'IUHJVV? N'apunta les línies Joaquim Albareda en l'editorial. Però no només allà es

veu el nou camí que emprenem; és imprescindible la lectura de l'entrevista a Josep Fontana per entendre cap a on va la recerca històrica i, amb ella, l'IUHJVV.

Ara fa vint anys. Tot va començar en un pis al carrer Muntaner, 180, amb uns quants llibres mal posats. Eren tres professors i poc més de mitja dotzena d'alumnes. No tenien res, fora del convenciment que calia fer feina seriosa en el camp de la història. Avui l'IUHJVV té 21 professors, la meitat dels quals són catedràtics. **En aquests vint anys han passat per les seves aules prop de 260 alumnes i s'hi han defensat 60 tesis doctorals; s'han organitzats més de 20 edicions del Seminari de professors de Secundària, 5 Jornades de Debat** i tantes altres jornades i congressos sobre temes tan variats com les arrels històriques del conflicte armats actuals, el colonialisme, la setmana tràgica o les tradicionals jornades de gènere. A tot això, la biblioteca compta amb més de 80.000 volums, i avui és un referent indiscutible en el camp de la història. **Ha valgut la pena? Els fets parlen per si sols. Des del butlletí volem mostrar el nostre reconeixement i agraïment a tots aquells que ho han fet i ho fan possible cada dia: professors, alumnes i molt especialment els bibliotecaris i la secretaria.** A tots, gràcies!

 UNIVERSITAT
 POMPEU FABRA

I U H J V V
INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

E D I T O R I A L

La llarga i sòlida trajectòria del doctorat en Història impartit per l'IUHJVV durant dues dècades ha tingut un excel·lent colofó amb el reconeixement de la "mención hacia la excelencia" per part de la Secretaria General d'Universitats l'any 2011.

Ara, d'acord amb les noves directrius de la UPF, l'IUHJVV deixa de ser un centre que compaginava la gestió del doctorat en Història amb la recerca, per esdevenir únicament un centre de recerca.

Es tracta d'un centre que té, d'entrada, dos grans objectius per tal que continuï sent un referent entre els historiadors catalans i espanyols i, alhora, ho sigui en l'àmbit internacional.

El primer és acollir els projectes i les línies de treball dels historiadors d'humanitats i d'altres àmbits com són dret, història de la ciència o història de l'economia. Ara mateix, les tres principals línies de recerca se centren en els grups que treballen sobre estats, nacions i sobiranes (s. XIX-XX); sobre institucions, política i societat a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII), i en arqueologia i història social del gènere, a banda de nous projectes demanats al Ministeri.

A la vegada, l'IUHJVV ha de continuar incidint en la formació dels estudiants del màster i del doctorat, en la mesura que no es pot separar la formació de la recerca. Encara més: cal que els estudiants i especialment els becaris dels projectes s'impliquin i tinguin una presència activa a l'IUHJVV ja sigui col·laborant en la seva activitat o proposant iniciatives.

El segon objectiu que estem considerant de cara al futur és l'oferta de serveis en l'àmbit de la història feta, evidentment, amb rigor científic.

Així doncs, l'IUHJVV continuarà desenvolupant les activitats que s'han consolidat en els darrers anys, a més d'altres que la nova dinàmica reclami. És a dir, el seminari adreçat als estudiants del màster i del doctorat, les Jornades de Debat de l'IUHJVV, la Jornada de Gènere, la Jornada d'Arqueologia, les Jornades del Grup de Recerca en Estats, Nacions i Sobiranes (GRENS), reunions científiques vinculades als projectes de recerca, el taller organitzat amb la Casa de Velázquez, la revista electrònica *Entremons* i les seves activitats, conferències, presentacions de llibres, sessions d'exposició de la recerca dels doctorands, publicacions (amb Publicacions de la Universitat de València) i el Seminari de Secundària, que funciona amb molt d'èxit des que es va crear l'Institut.

D'altra banda, impulsarem la signatura de convenis amb altres centres de recerca d'àmbit espanyol i internacional per tal d'establir-hi contactes i intercanvis que resultaran molt profitosos. Som conscients, finalment, que ens queda molt camí per recórrer en l'àmbit de la difusió i de la projecció de l'IUHJVV fent ús de les possibilitats que ofereixen els mitjans digitals.

Del que no hi ha dubte és que encetem aquesta nova etapa amb els mateixos objectius que han guiat l'IUHJVV des de 1991 per tal que esdevingui una eina útil a la ciència històrica, als historiadors i a la societat.

Joaquim Albareda
Director de l'IUHJVV

SEMINARI D'HISTÒRIA

En el marc de les sessions de seminari organitzades per l'IUHJVV, el professor **Friedrich E. Schuler**, especialista en relacions exteriors de l'Amèrica Llatina als segles XIX i XX, va pronunciar la conferència el passat 24 de gener de 2012 amb el títol "Six Strange Bedfellows: Global Arms Modernization, Latin America, the Weimar Republic, Japan, Primo de Rivera, and Alphonso XIII". Seguint parcialment el contingut del seu darrer llibre (*Secret Wars and Secret Policies in the Americas: 1842-1929*, University of New Mexico Press: 2010), l'historiador se centrà en les interrelacions a la dècada dels anys vint entre Espanya, l'Argentina i la República de Weimar, tots tres països implicats en un projecte de reorganització de l'exèrcit espanyol que implicava finançament argentí i coneixement tècnic alemany.

El conferenciant va posar èmfasi en el potencial de la World History per a un millor coneixement dels anys vint, trenta i quaranta del segle XX, i la necessitat d'estudiar també els intents d'integració econòmica que, encara que apareguin com a fallits, van configurar la xarxa de relacions internacionals en el període d'entreguerres.

El 8 de febrer de 2012, **Fabienne Guillén** (Universitat de Pau et des Pays de l'Adour) va posar en entredit la tesi per la qual la producció del sucre a l'edat mitjana i en el Mediterrani anava vinculada a un mode de producció esclavista. En el marc de la seva exposició, que portava per títol "Entre lujo y lucro: el azúcar del mundo mediterráneo al atlántico", **Guillén** va analitzar la producció del sucre a Orient i a Occident, els usos galènics i, més tard, culinàries d'aquesta substància dolça i els beneficis derivats de la seva comercialització com a producte de luxe, per concloure que la realitat va ser força més complexa i que cal parlar d'un mode de producció mixta.

Al dia següent, el 9 de febrer de 2012, el prestigiós historiador modernista **Joël Cornette** (Universitat de París VII) va impartir la sessió titulada "Henri IV: les reconstruccions de l'État". A partir de les imatges de l'exposició commemorativa dels 400 anys de l'assassinat d'Enric IV, iniciador de la dinastia borbònica a França, va mostrar que es pot utilitzar la imatge com a instrument de propaganda per enfortir-ne la figura i va defensar un model determinat d'estat. En un moment en què a Europa hi ha dos models contraposats, un model descentralitzat a les Províncies Unides i un de centralitzat a les Espanyes de Felip II, Enric IV va utilitzar diferents opcions per fer créixer França. D'una banda, és el primer rei francès que fa de la imatge una arma de comunicació potentíssima, i es presenta com un *roi de guerre*, davant de la imatge de Felip II, *roi cassé*, tal com mostren els quadres d'aquell moment. D'altra banda, amb la seva conversió al catolicisme, aniquilava la lliga catòlica, que perdia tota legitimitat. Així, el rei es podia sacralitzar i argumentava el seu poder amb un fonament religiós. Aquesta realitat també es visualitza en els quadres del moment. Cornette va posar de manifest que l'estudi de la imatge és una font d'informació fonamental per a l'historiador, que complementa i reforça moltes de les tesis que sovint es troben en l'àmbit teòric.

I JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LA UPF

El 2 de març va tenir lloc la I Jornada d'Arqueologia de la UPF organitzada per l'IUHJVV i coordinada per la professora **Sandra Montón**. L'objectiu era aprofundir en l'estudi dels processos migratoris i especialment en la manera com aquests han configurat els canvis lingüístics i genètics de les diferents civilitzacions europees. La sessió inaugural va anar a càrrec de **Colin Renfrew** (McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, Regne Unit), que va exposar el marc teòric i metodològic en el qual se situen avui les principals recerques en aquest camp. Seguidament, **Francisco Villar** (Universitat de Salamanca), va aprofundir en l'estudi de les variants lingüístiques dels principals grups migratoris. Després de la pausa, **Jaume Bertranpetit** (Universitat Pompeu Fabra) va explicar com és possible traçar els orígens de la població europea a partir dels estudis del genoma. Finalment, **Carles Lalueza-Fox** (Universitat Pompeu Fabra) va aprofundir en la mateixa línia mostrant com les evidències paleogenòmiques poden donar noves pistes que ajuden a conèixer millor els primers grups humans europeus.

JORNADES SOBRE DOS CONTEMPORANIS ENFRONTATS

Els 22 i 23 de març van tenir lloc les Jornades sobre Dos Contemporanis Enfrontats: Valentí Almirall (1841-1904) i Joaquim Costa (1846-1911), organitzades per l'IUHJVV i el Grup de Recerca en Estats, Nacions i Sobirania (GRENS).

L'objectiu de les jornades era estudiar les idees polítiques i socials d'aquestes dues figures tan influents en l'Espanya de la segona meitat del segle XIX. **Isidre Molas Batllori** (UAB) va inaugurar les jornades amb una sessió que ens aproximava al pensament de Valentí Almirall i el seu positivisme. Seguidament, **Josep Pich** (IUHJVV) ens va situar la figura d'Almirall i Costa en el temps en què visqueren, posant un èmfasi especial en com les vivències personals van influir en el seu pensament. **Àngel Duarte** (UdeG) entrà en un dels temes

I U H J V V
**INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
 JAUME VICENS I VIVES**

més complexos: definir el paper divergent que tant Almirall com Costa atorgaven a la configuració d'una república a Espanya. Després del dinar fou el moment de tractar aspectes més socials de la tasca d'aquests dos reconeguts pensadors. **Agustí Colomines** (UB) aprofundí en l'hipotètic caràcter patriòtic i resistent de Valentí Almirall, mentre que **Josep Maria Figueres** (UAB) va explicar a fons la seva immensa activitat periodística. Per la seva banda, **Eloy Martín** (IUHJV) analitzà el paper que tenia l'expansió colonial en el pensament de Costa i d'Almirall. El primer dia de les jornades finalitzà amb una sessió de **Mariona Llobet** (IUHJV) sobre el populisme de Carlos Serrano.

El segon dia es va dedicar a aprofundir sobretot en els problemes de configuració de l'estat espanyol. **Eloy Fernández Clemente** (UdèZ) exposà el pensament regeneracionista de Costa, i **Javier Valera** (UNED) mostrà altres vies alternatives del republicanisme, com el cas de Blasco Ibàñez. Aquesta línia de visions alternatives va ser seguida per **Diego Palacios** (UCM), que va tractar la figura d'Oliveira Martins. A tot això, caldria afegir la interessant ponència de **David Martínez** (GRENS), que va tornar a la dinàmica comparativa del pensament de Costa i d'Almirall reflexionant sobre les visions divergents del que era el progressisme. La jornada finalitzà amb tres sessions que analitzaven les figures de Costa i d'Almirall amb perspectiva. **Santi Izquierdo** (UPF) posava en relació els dos protagonistes amb el republicanisme populista de Juan Sol i Ortega; **Josep Contreras** ens aproximava a les relacions entre Costa, Azaña i la coneguda figura del "cirurgià de ferro". **Enric Ucelay-Da Cal** (IUHJV) va tancar la jornada amb unes suggerents reflexions sobre l'existència o no de la "Generació del 68".

VII JORNADA SOBRE RELACIONS DE GÈNERE

El divendres 30 de març de 2012 es va celebrar la setena edició consecutiva de la Jornada sobre Relacions de Gènere que, any rere any, organitzen Marie Costa i Agnès Garcia. Després de l'èxit del tema proposat per al 2011, les masculinitats, es va decidir fer una segona trobada al voltant d'aquesta temàtica.

"El grup de recerca GRENS ha organitzat una jornada sobre l'Estatut de Núria."

Va presentar la jornada **Marina Picazo**, que va donar pas a la primera de les ponències. L'encarregat de dur-la a terme fou **Marco Deriu** (Universitat de Parma), amb el títol "Íntim i desconegut. Els homes i la violència masculina". Deriu presentà els primers resultats de la recerca que duu a terme a partir de l'anàlisi d'entrevistes amb homes empresonats a Parma, acusats d'haver comès actes violents contra les dones.

La segona ponència va anar a càrrec d'**Àngels Carabí** (Universitat de Barcelona). Amb la intervenció titulada "Masculinitats alternatives en el cinema i la literatura", Carabí va fer un repàs de models de masculinitats alternatives i va presentar exemples de la literatura i el cinema recent nord-americà que qüestionen les formes tradicionals i proposen altres maneres menys jeràrquiques i més igualitàries del comportament masculí.

En resum, va ser una jornada plena d'idees suggerents i de debat enriquidor. Sens dubte, això és possible gràcies a la participació entusiasta de ponents i participants que cada any fan que la jornada de gènere sigui un punt de trobada i discussió.

VUITANTÈ ANIVERSARI DE L'ESTATUT DE NÚRIA. EL PROBLEMA DE LA VERTEBRACIÓ TERRITORIAL

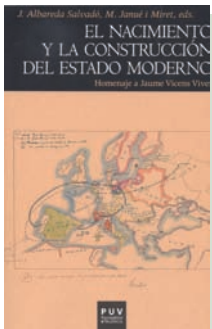
El 26 i 27 d'abril van tenir lloc les Jornades de Recerca de l'IUHJV, que enguany commemoraren els vuitanta anys de la

publicació de l'Estatut de Núria de 1932. Com va dir el professor **Enric Ucelay-Da Cal** en la conferència inaugural, l'objectiu de la jornada era defugir l'estudi dels temes tradicionals sobre el conegut estatut republicà i aprofundir, en canvi, en aspectes poc estudiats fins al moment. En aquest sentit, la sessió de **Josep Pich** (IUHJV) va analitzar el paper dels catòlics catalans conservadors. Per la seva banda, **Josep Contreras** (UPF) féu una aproximació al pensament autonomista de Manel Azaña. Després del dinar, **Josep Lluís Martín Berbois** (UAB) ens exposà el paper de la mobilització femenina a favor de l'Estatut, mentre que **Joan Esculies** (UPF) ens endinsà en el paper que tingué Josep Tarradellas en la seva configuració. Finalment, **Marce Farinelli** (IUHJV) posà en relació la figura d'Emilio Lusu amb la revolució de 1931.

El dia següent, **Xose M. Nuñez Seixas** (USC) féu una panoràmica general dels diferents models d'autonomia territorial en el període d'entreguerres. Un cop exposat el panorama, la resta de ponències van desenvolupar-ne diferents aspectes. **Arnau González** (UAB) es fixà en la mirada de la premsa francesa; **Sebastià Bennasar** (GRENS), en el paper de Gabriel Alomar; **Antoni Raja** (IUHJV), en les visions crítiques d'Ortega i Gasset, Unamuno i d'Ors, i **Eloy Martín Corrales** (IUHJV) féu una comparació entre les autonomies catalanes, basca i marroquina. La jornada va concloure amb unes reflexions finals d'Enric Ucelay-Da Cal sobre la possible consideració de l'autonomia catalana com un fracassat protectorat francès.

NOTES DE LLIBRES

Maricó Janué i Joaquim Albareda (eds.). *El nacimiento y la construcción del estado moderno*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2011. Aquest llibre recull les comunicacions de les V Jornades de Debat en Història de l'IUHJV, celebrades a la Universitat Pompeu Fabra el 21 d'abril de 2010. El llibre fa una revisió de les importants aportacions que va fer Jaime Vicens i Vives en la història de la configuració de l'estat contemporani, alhora que es destaquen les últimes recerques en aquest camp.

Entre els autors del llibre destaquen Joël Cornette (Universitat de París VII), Pedro Ruiz Torres (Universitat de València), Juan Carlos Garavaglia (IUHJV), Teresa Carnero (Universitat de València), Josep Fontana (IUHJV) i els mateixos editors del llibre Maricó Janué i Joaquim Albareda. A més, el llibre inclou uns textos de Vicens i Vives sobre l'Estat Modern, alguns d'ells inèdits.

Martín Rodrigo. *La familia Gil*. Barcelona: LID Editorial, 2010. El professor de l'IUHJV ressegueix amb aquest llibre la història dels Gil, una família d'empresadors catalans, que va ser pionera en el sector energètic del gas a Espanya, origen del que ara és Gas Natural Fenosa. La història comença al 1843 amb la creació de la "Sociedad Catalana para el Alumbrado por Gas de Barcelona".

Martín Rodrigo segueix les vicissituds de la família i rememora aquells temps del primer capitalisme a Barcelona, de manera que el llibre esdevé també una "història política i social". Sens dubte un llibre de referència per entendre una mica millor la societat i la vida econòmica de la Barcelona de la segona meitat del segle XIX i començaments del XX.

Joaquim Albareda (ed.). *Escritos políticos del siglo XVIII*. Tom V. Vic: Eumo editorial, 2011. Amb aquest nou volum dels Escritos polítics del segle XVIII l'editorial Eumo conclou el seu projecte d'edició dels principals textos polítics dels segles XVII i XVIII. En aquest cas, el volum recull tres documents fonamentals: "Crisol de fidelidad", "Respuesta de un aragonés" i "Lealtad catalana", tots ells publicats a Barcelona entre 1713 i 1714. L'edició de Joaquim Albareda posa de manifest com l'interès dels documents es

fonamenta en la seva radicalitat i en el seu esperit republicà. Tots ells demostren l'existència a Catalunya d'un constitucionalisme viu que, en el context de la Guerra de Successió, havia adquirit un gran predicament en tots els estaments socials.

Josep Fontana. *Por el bien del Imperio. Una historia del mundo desde 1945*. Barcelona: Pasado & Presente, 2011. Aquest llibre de Josep Fontana, que ha estat considerat un dels millors del 2011, fa una anàlisi serena i lúcida del que ha passat al món després de la Segona Guerra Mundial. Fontana mostra els enfrontaments durant la Guerra Freda, la caiguda de la URSS, el creixent intervencionisme dels EUA al món i l'auge i la crisi de l'estat del benestar. És una obra atrevida, en què Fontana no dubta a

denunciar que des de la dècada dels setanta s'està produint al món occidental un retrocés en la defensa dels valors democràtics, alhora que les diferències socials són cada vegada més grans i la pobresa creix. Una obra clau per entendre què està passant i cap a on anem.

Eloy Martín Corrales (ed.). *Semana Trágica. Entre las barricadas de Barcelona y el Barranco del Lobo*. Bellaterra: Bellaterra edicions, 2011. L'obra pretén aproximar-se a l'estudi dels fets de la Setmana Tràgica de Barcelona des d'una perspectiva àmplia, defugint l'estudi minuciós dels esdeveniments i aprofundint en les seves causes i conseqüències. L'obra situa el conflicte en el seu context adient, especialment en el discurs anticolonialista i els elements anticlericals que estaven arrelant a la societat catalana.

Alfred W. McCoy, Josep M. Fradera i Stephen Jacobson (eds.). *Endless Empire: Spain's Retreat, Europe's Eclipse, America's Decline*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2012. Una obra col·lectiva imprescindible para entender la historia reciente de los imperios y su futuro desde una perspectiva comparada. Estados Unidos, Brasil, Rusia, India, China y Europa son analizados desde la perspectiva económica, militar, social y política, poniendo de manifiesto sus debilidades y fortalezas.

I U H J V V
INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

PREMIS

El 23 de juny **Carles Brasó** (doctorat el 2010 a l'IUHJV) va guanyar el **Premi de Recerca en Ciències Socials Àngel Rozas**, per la seva tesi "Shangai y la industrialización algodonerera en China: el caso de la empresa Dafeng". El premi l'atorga la Fundació Cipriano García de CC.OO., amb la col·laboració de l'Obra Social de CatalunyaCaixa.

El doctor **Vicent Baydal i Sala** va guanyar el passat 20 de desembre de 2011 la **XXVIII edició del Premi Ferran Soldevila de Biografies, Memòries i Estudis Històrics**. El premi se li va concedir per la seva tesi doctoral "Molts e diverses torts, prejudicis e greuges. Els orígens de la revolta de la Unió al regne de València (1330-1348)", defensada a l'IUHJV el 22 de juny de 2011.

VUITANTÈ ANIVERSARI DEL PROFESSOR JOSEP FONTANA

El passat 19 de novembre de 2011 va tenir lloc un petit acte per commemorar el 80è aniversari del professor Josep Fontana. Va ser una ocasió per mostrar l'agraïment de moltes generacions d'historiadors i amics que al llarg de més de cinquanta anys han pogut gaudir del mestratge i l'amistat d'uns dels més grans historiadors catalans del segle xx. Dirigits per Gonzalo Pontón, entre els presents hi havia historiadors d'arreu de la Península com Jordi Nadal, Jordi Maluquer, Eloy Fernández Clemente, Borja de Riquer, Joaquim Albareda, Joseba de la Torre o Pedro Ruiz, Jaume Torras, Dolors Folch, Eva Serra; persones procedents del món de les lletres com l'editor Xavier Folch, el llibreter Antonio Ramírez o Joaquim Molas, i un gran nombre de professors d'Institut, units amb el professor Fontana per forts i vells vincles d'amistat que es forjaren arran del Seminari de Professors d'IES de l'IUHJV.

"Carles Brasó ha guanyat el premi de Recerca en Ciències Socials Àngel Rozas. Vicent Baydal ha guanyat el XXVIII Premi Ferran Soldevila."

Un moment especialment emotiu va ser quan es van llegir les cartes enviades per professors anglesos i nord-americans com Paul Preston o John Elliott. Aquest últim no va dubtar a dir-li a Fontana que: "si Jaume Vicens estigués viu, hauria estat orgullós de tu". Possiblement, sigui un dels millors elogis que se li puguin fer.

ILLES E IMPERIS, NÚMERO 12

El darrer número de la revista *Illes e Imperis* estudia el paper dels criolls i el mestissatge a l'Amèrica Llatina. El tema és analitzat des de perspectives molt diferents: social, política i econòmica. Entre els autors dels articles destaquen Àlex Coello (IUHJV), Paulina Naumhauser (Universitat d'Alcalá), José de la Puente Burnke (Pontifícia Universitat Catòlica de Perú), David T. Garret (Reed College, Portland Oregon), Donato Amado Gonzàles (Direcció Regional de Cultura de Cuzco) i Scarlett O'Phelan Godoy (Pontifícia Universitat Catòlica de Perú).

LA REVISTA DIGITAL ENTREMONS ES CONSOLIDA

Sota la iniciativa dels estudiants del màster en Història del Món de la UPF, la revista digital *Entremons* ha publicat el seu segon exemplar. Es consolida així com una iniciativa pionera que pretén ser un referent per a professors, estudiants i investigadors independents de World History. En aquest segon exemplar es posa èmfasi en temes poc coneguts, com ara la relació entre el cristianisme i el món islàmic a través de l'art, l'esclavitud a l'Àfrica premoderna, la vestimenta a la Xina dels Tang o el problema de la fam a Colòmbia. Entre els autors d'aquest número hi ha Alessandra Caputo, Isabel Díaz-Plaza, Marta García Novo, Núria Ribas Valls i Camila Triana.

WORKSHOP METODOLÒGIC

La revista *Entremons* va organitzar un workshop metodològic titulat "¿Cómo escribir World History?", que tingué lloc el 21 de gener de 2012 al campus de la Ciutadella. L'objectiu del workshop era potenciar la discussió sobre aquesta tendència historiogràfica i la reflexió epistemològica entre els participants, però també donar-los eines per a la investigació i la comunicació de resultats. La jornada va començar amb una introducció a càrrec del professor Albert Garcia (IUHJV) sobre l'ús de fonts digitals en la investigació històrica. Posteriorment, es va fer un taller pràctic de reenfocament de la figura de Francisco Franco sota el prisma de la Història del Món. Finalment, els participants van assistir a una conferència sobre tècniques d'exposició oral a càrrec de Io Valls, del Club d'Oratòria de la UPF.

TESIS DOCTORALS DEFENSADES A L'IUHJV (CURS 2011-2012)

1-3-2012: Eduard Puig Bordera

Intervenció reial i resistència institucional: el control polític de la Diputació General de Catalunya i del Consell de Cent de Barcelona (1654-1705).

10-2-2012: Guillermo Martínez Taberner

La región del Nanyo. El Japón Meiji y las colonias asiáticas del imperio español, 1858-1898.

NOTÍCIES

30-1-2012: Maria Àngels Carles i Pomar
Juntas Militars versus Juntas de Defensa. Militarisme a Espanya i Portugal al final de la Gran Guerra.

12-12-2011: Jorge Alejandro Núñez Vega
La danza de los millones. Modernización y cambio cultural en La Habana (1915-1920).

19-10-2011: Dídac Cubeiro Rodríguez
Comunicacions i desenvolupament a Filipines: de l'administració espanyola a la nord-americana (1875-1935).

21-9-2011: Susana Panisello Sabaté
Els deportats d'ETA: els oblidats del conflicte (1984-1998).

22-6-2011: Vicent Baydal Sala
Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250-c. 1365).

6-6-2011: Michal Krueger
Estructura social tartésica a través del ejemplo de la necrópolis de Setefilla (Lora del Río, Sevilla).

NOU PERSONAL DOCENT I INVESTIGADOR

S'han incorporat a l'IUHJVV dos nous investigadors: Maria Betlem Castellà (Beatriu de Pinós) i Núria Sallés (FPI). Maria Betlem Castellà és especialista en les institucions franceses durant la revolució de 1789. Núria Sallés està estudiant la diplomàcia europea entre 1715 i 1750.

AGENDA:

TALLER: "Conocer, controlar y gobernar. Estrategias de los imperios ibéricos (1800-1936)".

Els propers 25 i 28 de juny de 2012, la Casa Velázquez, amb la col·laboració de l'IUHJVV, organitza un taller sobre les formes de govern colonial hispànic entre 1800 i 1936. El taller, que es dirigeix a professors universitaris i a estudiants de doctorat, té com a finalitat estudiar tres aspectes diferents. D'una banda, els sistemes utilitzats per la metròpoli per obtenir informació del que succeïa a la colònia i de l'altra, les formes de govern i control que es van posar en marxa per tal de mantenir la fidelitat dels habitants d'aquesta. Finalment, es farà una aproximació a l'evolució de la hisenda pública, element fonamental per entendre molts dels processos de govern. Per obtenir més informació, podeu consultar:

<http://www.casadevelazquez.org/es/investigacion/novedad/conocer-controlar-y-gobernar/>

MÀSTER I DOCTORAT EN HISTÒRIA DEL MÓN

El Departament d'Humanitats organitza el Màster i Doctorat en Història. El programa s'inscriu dins el corrent innovador de la *World History* o *Global History*, el qual posa èmfasi en l'estudi de les interconnexions entre les diferents societats humanes i en com aquestes han evolucionat amb el pas del temps. Pretén explicar grans temes i problemàtiques de la història de la humanitat des d'una perspectiva global i transtemporal. L'objectiu que persegueix és el de fer més intel·ligibles els canvis radicals que experimenta la societat del segle XXI, així com els reptes que aquesta té plantejats. El programa ha mantingut la menció de qualitat del Ministerio de Educación y Ciencia des de la seva primera convocatòria i el 2011 va rebre la "mención hacia la excelencia" per part del Ministerio de Educación.

Per obtenir més informació podeu consultar: www.upf.edu/mon/.

XXI SEMINARI PER A PROFESSORAT D'HISTÒRIA D'IES CURS 2011-2012

L'objectiu del seminari per a professorat d'ensenyament secundari, que organitza cada curs l'IUHJVV, en col·laboració amb un ampli grup de professors d'història d'instituts d'ensenyament secundari de diverses localitats catalanes, és oferir un estat de la qüestió clar i suggeridor destinat a la seva posterior divulgació a l'aula. El seminari ha constatat de vuit sessions, distribuïdes al llarg de tot el curs. Les sessions (exceptuant-ne la darrera) han consistit en una exposició i d'un col·loqui posterior que requerirà la participació activa dels assistents. Prèviament es van facilitar materials de lectura o bibliogràfics.

22 d'octubre: "Revoluciones democráticas en el mundo árabe", Gema Martín Muñoz, Waleed Saleh, Jaume Torras.

19 de novembre: "La gran divergencia", Josep Fontana.

17 de desembre: "L'esquerra en la Transició", Juan Andrade.

14 de gener: "La crisi econòmica actual", Anton Costas.

18 de febrer: "Reivindicació d'un període (1550-1714). Del país al canelobre", Alberto García Espuche.

17 de març: "La comissió de la veritat a Sud-àfrica", Ferriol Sòria.

21 d'abril: "Moviments cívics i el final del franquisme", Xavier Domènech.

19 de maig: visita al monestir de Sant Pere de Rodès.

I U H J V V
**INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
 JAUME VICENS I VIVES**

“Al llarg d'aquests anys l'IUHJVV mai no ha reuñciat als seus tres objectius fonamentals: formar investigadors, impulsar la recerca de qualitat i la difusió del coneixement històric.”

VINT ANYS DE L'INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA JAUME VICENS I VIVES

El 12 de setembre de 1991 *La Vanguardia* publicava l'anunci d'un nou programa titulat *Catalunya i Europa als temps moderns (1653-1898)*, organitzat pel recentment creat Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives. Era la primera manifestació pública d'un projecte que ha tingut continuïtat fins avui. El programa tenia com a objectiu “donar, a la vegada, una preparació específica en el terreny de la investigació històrica i situar el treball dels estudiants en un context més ampli del coneixement de la història europea”.

Sota aquest enunciat es volia fer realitat un projecte liderat pel professor Josep Fontana i que en el seu primer any de camí només comptava amb els doctors Eva Serra, Josep Termes i Núria Sales com a docents, a banda de la inestimable ajuda de la secretària Anna Mestres. Les classes es feien al segon pis del número 180 del carrer Muntaner. Hi havia poc espai, una pobre biblioteca i una senzilla aula per impartir classe. Cap facultat de lletres li donava empara. Les dificultats d'espai van fer que al 1994 es trasladesessin a la plaça de la Mercè i, uns cinc anys després, a l'edifici de les Aigües del campus de la Ciutadella de la UPF.

Tal com reconeix el mateix professor Josep Fontana, **era una autèntica bogeria pensar que aquell projecte pogués tenir futur. Però la veritat és que en tenia. Han passat vint anys i aquells**

tres professors han esdevingut 21 i aquells 8 alumnes primers, uns 260. Unes 60 tesis defensades, diversos grups de recerca competitiu i dues revistes acadèmiques. A la primera promoció trobem alumnes d'arreu del Principat: de Girona a Granollers, de Manresa a Vilafranca. Vint anys després, només una ullada a les tesis defensades posa de manifest l'abast nacional i internacional dels alumnes de l'IUHJVV: Galícia, Andalusia, País Basc, València, Madrid, Itàlia, França, Xile, Polònia o Cuba. Molts d'ells són historiadors de prestigi reconegut, com Joan Fuster (UOC), Ramon Arnabat (URV), Miquel Pérez Latre (UAB), Mercè Renom (CCCB), Jaume Claret (UOC), Pere Gifre, Lidia Torra, Josep Bringué o Vicent Baydal, per citar només alguns dels antics alumnes que no són docents actualment a l'IUHJVV.

Això només es pot entendre perquè al llarg d'aquests anys l'IUHJVV mai no ha renunciat als seus tres objectius fonamentals: formar investigadors a través de la docència de tercer cicle, impulsar la recerca de qualitat i la difusió del coneixement històric i participar en activitats d'extensió més enllà de la mateixa comunitat universitària.

Són vint anys d'història o, més aviat, vint anys fent història. Per això potser ara és un bon moment per fer memòria.

A C T E S C E N T R A L S

RECORDS D'UN ESTUDIANT

M'han demanat que escrigui un petit text recordant els primers temps a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (IUHJVV), com a representant de la primera generació d'estudiants de doctorat, quan fèiem classes al carrer Muntaner i després a la plaça de la Mercè, perquè enguany se celebra el vintè aniversari de la creació de l'IUHJVV. No m'hi podia negar per la rellevància que ha tingut l'Institut en la meua trajectòria acadèmica i, especialment, pels records que m'uneixen als que ja no hi són.

Recordo perfectament que a la tardor de 1992 acabava de llicenciar-me en Geografia i Història, i em preparava per presentar-me a oposicions de funcionari de la Generalitat, quan vaig llegir, si la memòria no m'enganya, a *La Vanguardia* que estava oberta la matriculació per cursar el programa de tercer cicle *Catalunya i Europa en els Temps Moderns (1653-1989)* a l'IUHJVV. El director de l'Institut era Josep Fontana i el professorat es limitava a Josep Termes, Eva Serra i Núria Sales, tot i que estava previst que a les assignatures hi portessin col·laboradors. Em va semblar que era una bona alternativa per dur a terme els estudis de doctorat i vaig trucar als meus col·legues de la UB per veure si els interessava continuar els nostres estudis d'història plegats. La majoria de les respostes van ser negatives per motius diversos, ja que començaven a treballar, optaven per altres programes o havien de fer el servei militar obligatori (era el cas del Santi Izquierdo que, posteriorment, també va cursar els estudis de doctorat a l'IUHJVV), excepte el Toni Saumell, a qui li interessà el programa i es mostrà disposat a acompanyar-me al pis del carrer Muntaner, on provisionalment tenia la seva seu l'Institut.

Ens va estranyar que un Institut Universitari de la UPF estigués ubicat en un pis, tot i que eren dos pisos que ocupaven tota una planta. Era primera hora de la tarda i només hi havia una secretària, l'Anna Mestres, que ens va demanar que ens esperéssim un moment i ens convidà a donar una volta per la incipient biblioteca. Encara hi havia pocs llibres a les prestatgeries i hi havia un senyor que els anava col·locant. En Toni i jo pensàrem que es tractava d'un bibliotecari, fins que ens preguntà qui érem i què volíem estudiar, alhora que se'ns presentava. Era el director de l'Institut, Josep Fontana. Va començar a parlar en Toni, possiblement perquè era gairebé deu anys més gran que l'autor d'aquestes línies. Quan em va tocar parlar li vaig dir que m'agradaria estudiar els orígens del catalanisme i em replicà que era un tema interessant, però que m'hauria de dirigir a en Pep Termes. També em suggerí que sol·licités una beca de formació de professional investigador, opció que ni m'havia plantejat..., i me la donaren.

De fet, ens matriculàrem al segon curs del primer programa de doctorat de l'IUHJVV, però al primer any només hi hagueren dos estudiants matriculats, mentre que al segon curs ens hi afegirem nou més. Per tant, la primera promoció no arribava ni a la dotzena

d'estudiants. Suposo que puc afirmar que la situació era irrepetible. Era molt freqüent que els professors del doctorat discutissin apassionadament entre ells..., i era impossible no sentir-los. Per a nosaltres era absolutament normal que en Fontana, en Termes, l'Eva Serra i la Núria Sales discutissin de temes històrics..., o del darrer partit del Barça. De fet, ens deien que l'*ambient* d'estudi era molt bo i l'alumnat també. No cal dir que eren unes paraules que ens enorgullien. També recordo com organitzàrem algun àpat per celebrar la fi dels cursos, així com el trasllat als baixos de l'edifici de la Mercè.

No oblidaré, mentre la salut m'ho permeti, els que ja no hi són. La primera que ens deixà va ser la Josepa Ballbé i Llonch. Encara conservo la seva esquila i recordo que la cerimònia de comiat la celebrà l'historiador i mossèn Casimir Martí. Posteriorment, ens deixà en Toni Saumell. La seva carrera acadèmica havia estat paral·lela a la meua des del dia que arribàrem junts al carrer Muntaner. Una cruel malaltia acabà amb la seva brillant carrera com a historiador el desembre de 2005. Finalment, el meu director de tesi, en Josep Termes, ens ha deixat recentment, el 2011. Mentre visquem els seu record viurà en nosaltres.

Avui, els fundadors de l'Institut ja no hi són, però el seu llegat està en mans de brillants professors com en Jaume Torras, Josep Maria Delgado, Josep Maria Fradera, Maria Eugènia Aubet, Josep Maria Salrach, Joaquim Albareda o Enric Ucelay-Da Cal, entre d'altres. És tasca de tots que l'Institut continuï la seva trajectòria, tot i que amb objectius diferents que els que van motivar la seva creació, i que arribi algun dia a celebrar el seu cinquantè aniversari.

Josep Pich Mitjana

I U H J V V
INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

“El control polític de les institucions catalanes que suposava la insaculació, anava acompanyat també d’una ofensiva econòmica ben clara.”

EL CONTROL POLÍTIC DE LES INSTITUCIONS CATALANES DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVII

Eduard Puig Bordera

La segona meitat del segle XVII va ser un període important per a la història de Catalunya i Europa, en tant que comprèn l’espai de temps existent entre dos grans conflictes especialment significatius en l’esdevenir del país i del continent en general. Ens estem referint, en primer lloc, a la Guerra dels Trenta Anys (Guerra dels Segadors). El Principat de Catalunya, malgrat perdre part del seu territori després de la Pau dels Pirineus (1660), va conservar les seves constitucions i

privilegis gairebé intactes; però el monarca va assumir un seguit de competències de què no gaudia abans de 1640, les quals tenien com a objectiu incrementar la subjecció política del Principat a través del control de les seves institucions de govern i política fiscal.

El segon dels grans conflictes a què ens hem referit va ser la Guerra de Successió a la corona hispànica (1701-1715). A Catalunya, la mort de Carles II, desencadenant del conflicte successori en l’àmbit europeu, va significar la convocatòria de noves Corts (les de 1701-1702 amb Felip V, i les de 1705-1706 amb Carles III l’Arxiduc), fet que va permetre la renovació i l’actualització del marc constitucional català, limitat per la manca de Corts concloses des de 1599. Precisament la significació històrica d’uns esdeveniments tan transcendents, com van ser aquests dos grans conflictes, ha tendit a enfosquir el mig segle que els separa.

En les últimes dècades historiadors com Eva Serra, Fernando Sánchez Marcos o Josep Maria Torras i Ribé han plantejat la necessitat de revisar la visió que es tenia de les relacions entre les institucions catalanes i la monarquia hispànica. El neoforalisme propugnat per Joan Reglà, que establí l’existència d’un marc de col·laboració institucional entre la corona i les elits del Principat, ha estat profundament qüestionat i matisat gràcies als recents estudis sobre la situació de Catalunya entre la Guerra dels Segadors i la de Successió (1652-1705). Al contrari del que havia pensat Reglà, la segona meitat de la dissetena centúria va estar greument marcada per la presència gairebé ininterrompuda de la guerra en territori català i les continuades friccions polítiques i socials que la presència de tropes va comportar.

La introducció del control insaculatori i la disminució de la capacitat fiscal

Sens dubte, la mesura política més controvertida d’aquest període va ser la introducció, per part del monarca, del control insaculatori en la Diputació del General de Catalunya o Generalitat i en el Consell de Cent de Barcelona, després de 1652. Aquesta tenia com a objectiu l’establiment d’un control polític de les dues institucions més importants del país per tal d’evitar la repetició dels fets de 1640, els quals havien

duet a la separació, durant més d’una dècada, de Catalunya de la resta de la monarquia.

En acabar la Guerra dels Segadors, el rei es reservà el dret a intervenir en l’elecció dels càrrecs i oficis d’aquestes, que s’extreien a sorts d’entre un llistat prèviament confeccionat per les mateixes institucions. A partir d’aquest moment, però, les llistes de noms de candidats a un càrrec concret havien de ser revisades, primer pel virrei o lloctinent general, després pel Consell d’Aragó i, finalment, pel Consell d’Estat. Cada una d’aquestes institucions reials podia extreure o introduir nous noms al llistat. Finalment el monarca es reservava, també, el dret a desinsacular. És a dir, que podia expulsar de la bossa d’un ofici o càrrec, no només aquells que hi aspiraven, sinó també els que ja l’estaven exercint. D’aquesta manera, si un individu demostrava la seva oposició a les directrius règies, podia ser sancionat negant-li la insaculació en un altre ofici o, encara que de manera menys freqüent, podia ser desinsaculat de la bossa on ja havia estat acceptat.

El filtre que representava aquest mecanisme reial limitava enormement l’autonomia de les institucions catalanes i, alhora, anava acompanyat d’una reducció de la seva capacitat fiscal en benefici de les institucions reials. La disminució de la capacitat econòmica va ser especialment important en el si de la Diputació, que es va veure, a més, privada de la possibilitat de recaptació als comtats de Rosselló i Cerdanya, cedits a la monarquia francesa després del Tractat dels Pirineus (1660). Les continuades vulneracions dels anomenats “Drets del General” (conjunt d’impostos que recaptava la Diputació) per part de les autoritats reials i els membres de l’exèrcit, que exercien el frau fiscal de manera flagrant, també van contribuir al seu afebliment. A tot això s’hi havia d’afegir el considerable endeutament que tant la Diputació com la ciutat comtal havien contret durant la Guerra dels Segadors i que continuaria durant el conjunt de conflictes bèl·lics de la segona meitat del segle XVII. Per tant, el control polític anava acompanyat d’una ofensiva econòmica ben clara. De fet, la vulneració dels drets del General i de la ciutat era

duta a terme, fins i tot, per persones properes als virreis. L'incident de 1668, en què el secretari del virrei pretenia entrar robes a Barcelona sense pagar impostos, n'és una bona mostra.

Els oficis més afectats pel control insaculatori van ser els que conformaven el Consistori de la Diputació (diputats i oïdors), els de la ciutat de Barcelona (consellers) i el Consell de Cent pròpiament dit; encara que la reserva reial incloïa oficis de rang molt menor. Els càrrecs d'especial pes polític, a banda dels que ja hem mencionat, com el d'assessor o advocat fiscal també eren objecte del control reial.

La intensitat del control polític

Pel que fa a la intensitat del control insaculatori de la Diputació al llarg del temps, no disminuï després dels anys immediatament posteriors a la Guerra dels Segadors, sinó que va persistir amb la mateixa força al llarg de tota la segona meitat del sis-cents, encara que amb alts i baixos. És clar que durant els períodes de més intensitat bèl·lica es rebutjà un percentatge més elevat de peticions d'entrada a les bosses Consistorials que durant els anys de la postguerra dels Segadors. Així, l'any 1693, quan la duresa de la Guerra dels Nou Anys en territori català arribava a quotes notables, s'observa un pic de noms exclosos. L'explicació de la relació entre increment de les activitats bèl·liques i el control dels oficis de diputat i oïdor, l'hem de cercar en la intensitat i l'enduriment dels allotjaments de tropes, acompanyades de les continuades vulneracions de les Constitucions per part dels militars, més accentuades en moments de guerra oberta amb França. Els Consistorials, que malgrat el control insaculatori mai no van deixar de complir la seva funció de vigilància institucional, incrementaven les seves queixes al virrei o al mateix monarca i denunciaven els abusos dels soldats, que els arribaven a través dels síndics de les poblacions d'arreu de Catalunya.

Així i tot, les pressions de les autoritats reials van assolir, en part, alguns dels seus objectius. Un dels més importants va ser la recaptació de donatius per al manteniment de l'exèrcit reial, per part de la Diputació. Aquesta tasca era impopular perquè, per portar-la a terme, els Consistorials havien de resseguir la geografia catalana intentant recaptar diners en les viles i ciutats del Principat, que ja patien vivament els allotjaments de soldats. És cert que la recaptació del donatiu era una competència de la Diputació. Però les autoritats reials també ho preferien, en bona part a causa de la impopularitat de la iniciativa, ja que la influència dels diputats i oïdors era encara considerable i gaudien de prestigi entre els catalans. A més de la recaptació del donatiu, la Diputació també va contribuir a les guerres, com ho feia la ciutat, amb l'organització d'un terç propi.

En el cas del govern barceloní el control dels oficis va ser considerable després de la Guerra dels Segadors i en moments puntuals, com les guerres dels anys setanta o després del setge de 1697. Durant les dues últimes dècades del segle, però, es va reduir molt considerablement. A més, hem de tenir en compte que tot i les fluctuacions en el control dels oficis, les tres primeres conselleries, que agrupaven els sectors més benestants de la capital catalana (cavallers, ciutadans honrats i gaudints), es van veure molt poc afectades per les exclusions dels virreis. Aquest fet ens indica un important grau de col·laboració entre

les elits catalanes (especialment les barcelonines) i el monarca. Per contra, les exclusions eren molt més importants en les tres últimes conselleries, on hi havia una forta presència de grups socials mitjans i, fins i tot, baixos (mercadors, artistes i menestrals). Ara bé, on més es va aplicar el control insaculatori va ser en el Consell de Cent. El component popular d'aquest, amb una forta presència de la mà menor de la ciutat i, per tant, de menestrals relativament humils, l'elevat grau de representativitat social i el poder de decisió política de què gaudia el convertiren en un òrgan representatiu temut per les autoritats reials, que el consideraven un amagatall d'agitadors contra el poder regi. El descens del control polític a finals de segle, a causa de les necessitats econòmiques de la monarquia (la qual es veia obligada a negociar amb la ciutat), que possibilitaven una major entesa amb Barcelona, va permetre a la ciutat encapçalar les reivindicacions catalanes davant de l'autoritat reial. Un exemple d'això és l'enviament, en diverses ocasions, de síndics a la cort amb la pretensió de ser considerats ambaixadors per tal de reclamar el retorn de les insaculacions i d'altres prerrogatives perdudes.

No obstant això, la ciutat, va fer quantioses aportacions a les arques reials en forma de donatius anomenats "voluntaris". Aquests donatius contribuïen al manteniment del depauperat exèrcit reial a Catalunya i especialment de la cavalleria (el consum dels animals era considerable i costós de mantenir). Encara més, les contribucions monetàries per al sosteniment de l'aparell bèl·lic hispànic van ser complementades amb la creació i el manteniment del terç de Barcelona. En aquest cos militar, reclutat i equipat per la ciutat, hi van tenir un paper rellevant personatges vinculats al govern municipal i, per tant, presents a les bosses de consellers i al Consell de Cent. Un cas paradigmàtic va ser el de Cristòfol Lladó, conseller en cap diverses vegades (especialment rellevant durant la gran revolta pagesa dels Barretines), que havia ascendit a través de l'exèrcit i s'havia iniciat en els fets d'armes (provenia d'una família de mercaders), formant part del terç de Barcelona.

“Tot i el control dels oficis que va suposar la insaculació, tant la Diputació com el Consell de Cent van acabar per prendre partit per Carles III durant la Guerra de Successió.”

Ara bé, aquest increment de la subjecció política per part de la corona després de 1652, tot i que important, no sempre fou plenament eficaç, com ho demostra el fet que alguns individus que van passar pels diferents filtres que imposava la monarquia, van oposar-se a la política reial amb una energia molt remarcable. L'exemple més important és el dels germans Antoni i Daniel de Saiol i Josep Sitges (diputat eclesiàstic, assessor i oïdor militar de la Diputació respectivament), els quals s'oposaren enèrgicament al virrei marquès de Leganés, per tal de defensar els interessos de la pagesia oprimida pels allotjaments de tropes, a la vetlla de la Guerra dels Nou Anys, durant la Revolta dels Barretines (1687-1690). La desinsaculació d'aquests personatges el 1687 va tenir àmplies repercussions polítiques, en tant que una de les principals reivindicacions dels pagesos revoltats va ser el retorn dels Consistorials que havien estat remoguts dels seus llocs. Així doncs, el constitucionalisme va formar part de l'agenda dels revoltats, juntament amb la reivindicació del “bé comú”. La pressió popular en favor del seu retorn va provocar, efectivament, la restitució dels germans Saiol i Josep Sitges i la destitució del virrei Leganés el 1688, fet que demostra la importància de la revolta, la vitalitat de la institució i els seus dirigents malgrat el control reial i, també, la vigència dels mecanismes pactistes que presidien la relació entre la monarquia i Catalunya. Convé remarcar que els diputats, tal com ja havia afirmat Eva Serra, tampoc no deixaren d'exercir la denúncia de les contrafaccions (és a dir, la vulneració de les lleis catalanes) i la vigilància del marc constitucional. Especialment pel que fa als allotjaments de tropes i a les matèries de tipus fiscal (drets del General).

Però malgrat que l'efectivitat del control insaculatori no va ser plena, queda fora de dubte que va tenir resultats polítics evidents, encara que insuficients segons alguns dels memorials del Consell d'Aragó que hem estudiat. Un dels més visibles, a banda de la por a la revolta i el record de 1640, va ser el posicionament de les autoritats catalanes el 1689, quan condemnaren els Barretines, es posaren al costat del virrei, donant suport a la repressió que aquest emprengué, i demostraven la seva fidelitat a la corona (a diferència del que havia passat el 1640). Si comparem aquests dos moments de característiques similars podem apreciar l'empremta del control insaculatori. El Consistori de la

Diputació va dividir-se en dues faccions i només Antoni i Daniel de Saiol i Josep Sitges van intentar oposar-se a l'opressió de l'exèrcit sobre els pagesos. La resta de Consistorials es van retractar del seu posicionament inicial, crític amb els allotjaments, per por a les represàlies del lloctinent.

A l'avantsala de la Guerra de Successió, tant la Diputació com el Consell de Cent, continuaven sent objecte del control insaculatori amb una intensitat considerable, malgrat les continuades demandes en favor del retorn de les insaculacions. Les desconfiances permanents del virrei Francisco Fernández de Velasco envers la Diputació i el Consell de Cent, però també amb els jutges de l'Audiència, en els mesos previs a la pèrdua de Barcelona en mans dels austriacistes n'és un exemple evident.

Per tant, hem de concloure que el control dels oficis, tot i que va allargar-se durant tot el període estudiat i va tenir uns resultats evidents, no va ser suficient per “domesticar” plenament les institucions catalanes, les quals van conservar una notable vitalitat, tal com testimonien els seus dietaris. El control, doncs, no va ser pas perfecte, ans al contrari, condicionat pels límits evidents del poder reial a l'Antic Règim. La Diputació del General va ser la institució que va experimentar uns nivells majors de control, ja que la pèrdua de pes polític no pot negar-se (especialment si la comparem amb la vigorosa institució que havia encapçalat la revolta de 1640), però no pas de manera plena, ja que els diputats mai no van deixar d'exercir les seves funcions fonamentals d'observança institucional (els permanents conflictes pels allotjaments i els abusos dels soldats en són bon exemple). D'una altra manera no haurien aparegut personatges tan combatius i compromesos com els germans Saiol o Josep Sitges, els quals, no ho oblidem, havien superat tots els filtres del control insaculatori imposats pel monarca. Aquesta pèrdua de pes específic de la Diputació, però, es va veure compensada, en part, per la vitalitat de la ciutat de Barcelona que, tot i estar subjecta al control insaculatori, es va mostrar extraordinàriament combativa davant les institucions reials.

El control dels oficis tampoc no va poder evitar, al capdavant, que, com reconeixia el borbònic Alòs i Ferrer, la Diputació i el Consell de Cent acabessin prenent partit per Carles III durant la Guerra de Successió.

Eduard Puig Bordera

Doctor en Història Moderna per l'IUHJV (2011) i llicenciat en Història per la Universitat de Lleida. Actualment és professor associat de la Universitat Internacional de Catalunya. La seva línia de recerca se centra en les institucions catalanes al segle XVII.

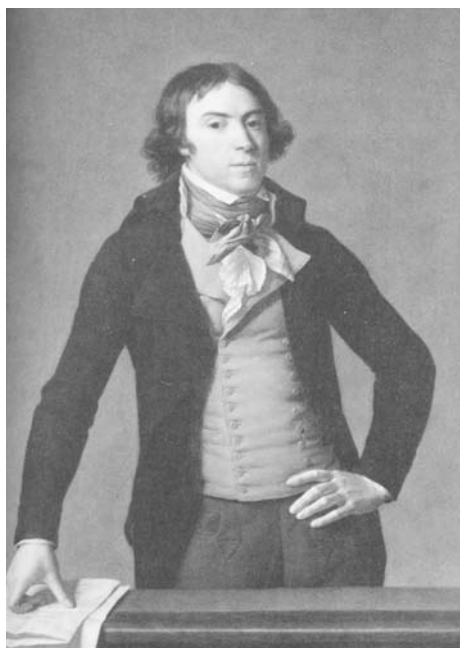
Primera part: Llei

Només nou dies després d'inaugurar-se a França l'Assemblea Legislativa, el sector situat a l'esquerra del president de la cambra parlamentària va reivindicar la lectura en veu alta de totes les peticions, les memòries i les demandes que els ciutadans adreçaven al cos legislatiu, així com també, poder escoltar a totes aquelles diputacions que des de qualsevol punt de l'hexàgon arribaven a París per tal de deixar constància dels seus anhels i de les seves pors. Els diputats d'aquest sector pretenien respectar el màxim possible el dret sagrat de petició. La voluntat general només podia ser presumida a partir de conèixer les petites voluntats particulars que els ciutadans comunicaven a l'Assemblea mitjançant els seus escrits i les seves diputacions. Però en el seu afany de fer prevaldre el dret de petició i d'afavorir un sistema polític basat en una participació més directa dels ciutadans i menys representatiu de les seves voluntats, aquest sector pretenia també, amb la lectura de les peticions, les memòries i les demandes dels ciutadans, evitar que el president de l'Assemblea filtrés aquesta correspondència, decidint quines informacions havien de ser comunicades a tot el conjunt de diputats i quines només als comitès que el cos legislatiu havia posat en peu per gestionar certs afers.

A l'octubre de 1791 cap diputat de l'Assemblea Legislativa desconeixia l'enorme poder que alguns comitès havien tingut sota l'Assemblea Nacional Constituent. Tots sabien que els comitès, gestionant la major part de les informacions que arribaven a l'Assemblea, controlaven, al cap i a la fi, el debat parlamentari. Els diputats deliberaven a partir de les informacions que el president i els comitès els proporcionaven, però mai evidentment, a partir de totes aquelles informacions que els ciutadans havien adreçat al cos legislatiu. Els decrets que aprovaven sorgien, la majoria de vegades, de projectes de decret redactats en el marc dels comitès, on els membres que els ocupaven, a raó del seu marc

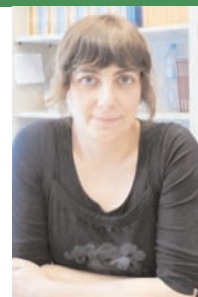
ideològic, potenciaven un punt de vista en detriment d'un altre. De totes les informacions que tenien al seu abast, ells decidien quines fer prevaldre en els seus informes, quines desacreditar i quines silenciar.

Fins i tot Lluís XVI s'havia adonat de l'enorme poder d'alguns comitès de l'Assemblea Nacional Constituent. En la carta que va deixar escrita en el moment de fugir del palau de les Tulleries la nit del 20 de juny de 1791, no

LA REVOLUCIÓ INVISIBLE: LLEI I ORDRE A PARTIR DEL CONTROL DE LA CORRESPONDÈNCIA (FRANÇA. 1789-1795)

Maria Betlem Castellà

va dubtar a denunciar les interferències que certs comitès feien sobre les seves competències. Ell era el responsable del manteniment de l'ordre i de la tranquil·litat pública com a cap del poder executiu, però l'Assemblea Nacional Constituent havia posat en peu dos comitès que sense ser creats específicament per ocupar-se d'aquesta competència, la gestionaven des del juliol de 1789. El comitè de *rappports* s'ocupava de tots els desordres que es produïen arreu de França, buscant solucions per tal d'apaivagar-los, i el comitè de recerques es dedicava a localitzar, per traduir-los davant de la justícia, a tots aquells que els havien provocat. En realitat, el comitè de salvació pública i el comitè de seguretat general, els dos comitès més coneguts del període que coneixem sota el nom de Revolució Francesa, no van ser una novetat de la Convenció Nacional. Cada una de les assemblees parlamentàries que hi hagué entre 1789 i 1795 va posar en peu dos comitès per gestionar el manteniment de l'ordre i de la tranquil·litat pública. Un ordre que dia a dia es forjava des del cos legislatiu.

De fet, el comitè de *rappports* i el comitè de recerques de l'Assemblea Nacional Constituent van poder interferir en competències que pertanyien al monarca pel fet mateix de gestionar una correspondència que no els pertocava rebre, la pertanyent al manteniment de l'ordre i de la tranquil·litat pública, així com també, per gestionar un percentatge molt elevat de tota la correspondència que els ciutadans adreçaven al cos legislatiu i un volum no menyspreable de comunicacions que, provinents de les autoritats administratives i de la policia de París, només els seus membres en coneixien el contingut.

A l'octubre de 1791, els diputats asseguts a l'esquerra del president de l'Assemblea semblaven disposats a combatre aquests nuclis de poder dins del cos legislatiu. Convenien que de crear-se comitès, convindria renovar-los sovint, privar-los de prendre decisions al marge de la cambra parlamentària i evitar que mantinguessin correspondència amb les autoritats administratives o judicials del regne d'esquena al cos legislatiu. És clar que també volien restringir el paper de filtre que exercia el president de l'Assemblea. No només aquest decidia quina correspondència havia de ser llegida a la cambra de diputats i quines diputacions podien ser-hi escoltades, sinó que també orquestrava el debat parlamentari que hi tenia lloc. Ell obria i tancava les sessions; donava i retirava la paraula als diputats; establí les preguntes sobre les quals aquests havien de posicionar-se; feia, al costat dels secretaris, els recomptes de les votacions, i s'encarregava de vetllar per l'ordre dins la sala. Tal vegada, competències massa importants per ser concentrades a mans d'un sol individu. De fet, malgrat que el president de l'Assemblea havia de ser renovat cada quinze

“Quan per la via de les eleccions una tendència política no aconseguia fer-se amb un comitè, no dubtava en proposar l'establiment d'una comissió o d'un nou comitè, que acabaria manllevant-li al comitè ja existent, les competències i els fluxos d'informació.”

dies, res evitava que durant aquest període de temps, el diputat que ocupava el càrrec, amb un posicionament polític concret, no decantés el debat parlamentari en un sentit o en un altre, afavorint o perjudicant una tendència política concreta. Com li diria Claude Basire el 17 de novembre de 1791 a Vincent-Marie Viennot de Vaublanc, conegut diputat de dretes i president aquell dia de l'Assemblea, enmig d'una forta discussió: «*Vous êtes juges et partie*».

Desbordats ben aviat per l'allau de correspondència que rebien, els diputats de l'Assemblea Legislativa van acabar acceptant el mateix sistema de gestió de la correspondència que hi havia hagut sota l'Assemblea Nacional Constituent. El president de l'Assemblea no va perdre cap ni una de les seves competències. De fet, la proposta que Alba Lasource va fer de crear un comitè per tal de gestionar la correspondència que arribava al cos legislatiu, el 10 d'octubre de 1791, prenent-li al president aquesta competència, no va prosperar fins gairebé un any més tard, quan la República va succeir la monarquia constitucional de Lluís XVI i la Convenció nacional es va posar en marxa.

Segona part: Ordre

La influència d'un comitè sobre l'Assemblea no depenia tant de les competències nominals que aquesta li havia atorgat, en el moment de posar-lo en peu, com del trànsit d'informacions que podia controlar. El comitè de *rappports* de l'Assemblea Nacional Constituent va ser un dels comitès més influents entre 1789 i 1791 pel control que va exercir sobre dos tipus d'informació clau per traçar l'ordre polític, econòmic i social d'un país. Per una banda, rebia la informació relativa al manteniment de l'ordre i de la tranquil·litat pública i, per l'altra, les peticions, les memòries i les demandes que, no lligides a l'Assemblea i no adreçades a un comitè en particular, donaven compte de les voluntats particulars dels ciutadans del regne. La gestió d'aquesta informació li permetia prendre el pols del procés revolucionari i fer-se amb competències de notable rellevància. En aquest sentit, va tenir la potestat d'elaborar els informes sobre les imputacions que requereien sobre els diputats o el mateix rei i, al costat del comitè de recerques,

de dictaminar quins delictes havien de ser jutjats com a crims de *lèse-nation*. De fet, quan Lluís XVI va fugir, aquest comitè, al costat del comitè de recerques, va encarregar-se oficialment (i ja no més oficiosament) del manteniment de l'ordre i la tranquil·litat pública. Pocs dies més tard, va ser el màxim responsable d'elaborar l'informe final sobre la fugida de la família reial.

L'Assemblea Legislativa no va prescindir d'aquest comitè, però donat que va inaugurar-se un període de monarquia constitucional —el rei havia jurat la constitució i era el màxim òrgan del poder executiu— va crear, en substitució del comitè de *rappports* i del comitè de recerques, fusionats arran de la fugida del rei, un comitè de peticions, aparentment més irrellevant que el seu antecessor. El nou comitè havia de continuar rebent les peticions, les memòries i les demandes que, en un primer moment no es llegien a l'Assemblea ni s'adreçaven a un comitè en particular, i fer-se càrrec dels afers que havien quedat pendents en els despatxos del comitè de *rappports*. Però els petits desordres que van començar a tenir lloc a França a finals de 1791 van ocasionar que el tàndem que s'havia creat sota l'Assemblea Nacional Constituent per apaivagar tota mena de disturbis, s'activés novament. El comitè de peticions i el comitè de vigilància, dipositari aquest últim de les potestats del comitè de recerques, van reprendre, gràcies als fluxos d'informació que continuaven controlant com a successors del comitè de *rappports* i del comitè de recerques, les tasques i la col·laboració que els seus antecessors havien mantingut entre 1789 i 1791

El nou tàndem va funcionar fins a inicis del mes de març de 1792. Quan els desordres es van incrementar, l'Assemblea Legislativa va crear, en un primer moment, la comissió dels dotze, i en un segon moment, la comissió extraordinària dels dotze, per tal que proposessin les mesures més adients per posar fi als desordres. Quan això va succeir, el comitè de peticions va perdre la competència de gestionar la informació que donava compte d'aquests desordres. Nogensmenys, donat el seu control sobre les peticions, les memòries i les demandes dels ciutadans, les dues comissions que van establir-se van vincular-s'hi internament. La secretaria del comitè de peticions va ser la plataforma a partir de la qual les dues comissions establertes van operar pel manteniment de l'ordre i de la tranquil·litat pública. No cal oblidar el vincle estret que hi ha entre la informació que dona compte dels desordres, i les peticions, les memòries i les demandes que donen compte de les voluntats particulars. Un desordre no deixa de ser la manifestació d'una reivindicació. De fet, la mateixa llei marcial que servia per apaivagar-los obligava les autoritats administratives, abans de dispersar els amotinats, a convidar-los a presentar per escrit la seva petició: «*l sera demandé par un des officiers municipaux aux personnes atroupés, quelle est la cause de leur réunion et le grief dont elles demandent le redressement ; elles seront autorisées à nommer six d'entre elles pour exposer leur réclamation et présenter leur pétition, et tenues de se séparer sur-le-champ et de se retirer paisiblement.*»

Quan la Convenció Nacional va donar pas a la República, el comitè de peticions va convertir-se en el centre d'informació més important de la nova Assemblea parlamentària. Els diputats de la Convenció Nacional li van adjuntar la comissió de correspondència que, a part de mantenir contacte epistolar amb els diputats enviats en missió a les

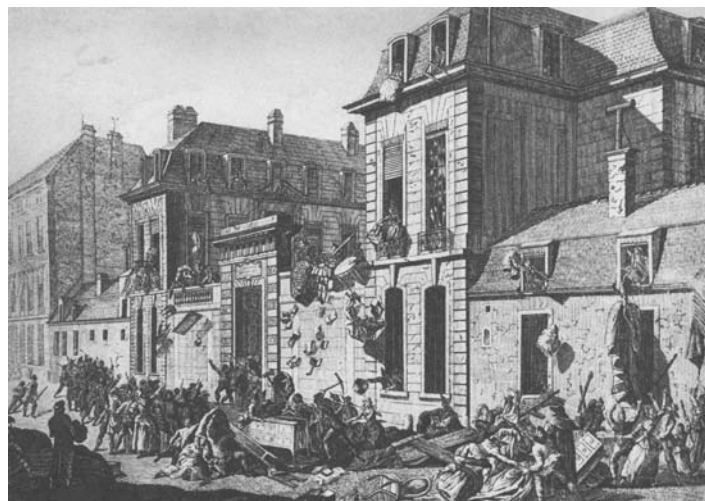
fronteres, s'ocupava de redactar el Butlletí nacional, on es publicaven els decrets de l'Assemblea, alguns discursos dels diputats i algunes cartes dels comissaris enviats en missió. Va ser amb la posada en peu d'aquest nou comitè, nomenat comitè de peticions i de correspondència, quan el projecte d'Alba Lasource, del 10 d'octubre de 1791, va adquirir forma i el president de l'Assemblea va perdre definitivament el control sobre la correspondència rebuda pel cos legislatiu i sobre les diputacions que volien fer-se escoltar a la cambra parlamentària. A inicis de novembre de 1792, la Convenció Nacional va decidir d'adjudicar al comitè de peticions i de correspondència les dues competències que va manllevar del president de l'Assemblea, quedant-se aquest últim amb l'única, i no poc important, potestat d'orquestrar el debat parlamentari.

Pocs mesos va durar, però, tanta concentració de poder, de fluxos d'informació, a mans d'un sol comitè. L'establiment del comitè de salvació pública el 6 d'abril de 1793 va suposar la pèrdua per part del comitè de peticions i de correspondència de dues competències enormement importants: el contacte epistolari amb els diputats enviats en missió i la gestió de la correspondència que arribava al cos legislatiu. El 7 d'abril el comitè de salvació pública va decidir gestionar per ell mateix la correspondència amb els diputats enviats en missió i el 8 d'abril la Convenció Nacional va establir la comissió de *dépêches*, en detriment del comitè de peticions i de correspondència, per gestionar la informació rebuda pel cos legislatiu. A mans d'aquesta nova comissió va quedar la potestat de decidir quines informacions podien ser lligides a la cambra parlamentària i quines, pel seu contingut "delicat", ser adreçades directament al comitè de salvació pública.

El comitè de salvació pública va ser tan letal per al comitè de peticions i de correspondència, com per al president de l'Assemblea ho va ser aquest últim comitè. L'increment de competències i d'influència d'un organisme solia incidir, sovint proporcionalment, en la pèrdua d'aquestes per part d'un altre. Fins a la reorganització completa dels comitès de la Convenció Nacional, a l'agost de 1794, el comitè de peticions i de correspondència no va recuperar la gestió de totes les cartes adreçades al cos legislatiu. De fet, no va recuperar mai el contacte epistolari amb els diputats enviats en missió. El comitè de salvació pública, el seu cosí germà, donat els seus antecedents comuns, no va retornar-li mai aquesta rellevant competència, tant per comunicar la voluntat de la Convenció Nacional arreu de França, com per rebre les voluntats particulars dels ciutadans. Certament, si els diputats enviats en missió aconseguien transmetre amb certa objectivitat els anhels dels ciutadans a partir de les seves cartes, aquestes esdevenien un bon tensiòmetre per mesurar la pressió arterial del procés revolucionari.

Tercera part: La Revolució invisible

El control dels fluxos d'informació que entraven i sortien de les assemblees parlamentàries no va ser mai una qüestió menor. Les diferents tendències polítiques que hi havia sota cada una de les assemblees parlamentàries entre 1789 i 1795 maldaven per aconseguir la presidència de la cambra parlamentària i per controlar certs comitès. De fet, quan per la via de les eleccions una tendència política no

aconseguia fer-se amb un comitè, no dubtava, en algunes ocasions, a proposar l'establiment d'una comissió o d'un nou comitè, que acabaria manllivant-li al comitè ja existent les competències i els fluxos d'informació que anhelava controlar.

Per tant, no cal copsar només les lluites polítiques a partir dels discursos dels grans oradors del moment, de les discussions més ardents que van tenir lloc en el cos legislatiu, en la part més visible del parlament. Moltes d'aquestes lluites van dirimir-se en la part menys visible d'aquestes assemblees, en els despatxos dels comitès, en les eleccions al càrrec de la presidència o en el moment de renovar, posar en peu o buidar de competències un comitè. El debat parlamentari va trobar-se subjecte a les informacions que un grup reduït de persones decidien comunicar al total de diputats, ja fos controlant la presidència, ja fos controlant certs comitès. La cambra parlamentària només va ser la punta visible d'un iceberg, l'escenari d'un gran teatre. Per copsar el perquè de l'adopció d'un o altre projecte de decret caldrà anar més enllà de les grans discussions, deixar enrere l'escenari i endinsar-se en un entramat complex de comitès i comissions que van tenir a les seves mans la clau per forjar i mantenir un determinat ordre polític, econòmic i social. Una clau de pas sobre els fluxos d'informació que d'entrada i de sortida regulaven les comunicacions entre els ciutadans i els seus representants, entre la voluntat d'uns i la voluntat d'uns altres.

Maria Betlem Castellà i Pujols

Doctora en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona i per la Universitat de París I (Panthéon-Sorbona). Actualment té un contracte postdoctoral Beatriu de Pinós en el marc de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives. Les seves principals línies de recerca se centren en la gestió de la correspondència per part de les diferents assemblees parlamentàries que hi hagué a França, entre 1789 i 1795, i en els comitès i les comissions que aquestes assemblees van posar en peu.

I U H J V V

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

“En el rerefons del debat sobre l'ésser d'Espanya hi ha la pregunta punyent sobre si a la darrereria dels anys quaranta encara era necessària la presència del general Francisco Franco (1892-1975) al cap davant de la nova Espanya, o si per contra era millor optar per una successió més o menys tutelada de les forces que havien recolzat l'alçament.”

EL PROBLEMA D'ESPANYA SOTA EL FRANQUISME

Antoni Raja-i-Vich

L'objecte d'estudi i els seus protagonistes

El nostre objecte d'estudi és el debat intel·lectual mantingut per dos pensadors orgànics del règim franquista sobre el *ser d'Espanya* entre els anys 1949 i 1956. L'autor que va obrir la querella fou el falangista i republicà aragonès Pedro Laín Entralgo (1908-2001), qui, en publicar *España como problema*, va posar sobre paper el malestar que ell mateix sentia en veure que Espanya no havia trobat, després de deu anys de victòria sobre l'Espanya republicana, la pau espiritual i nacional que ja s'hauria d'haver assolit. Com a resposta a aquest pessimisme nacional, el monàrquic i catòlic valencià Rafael Calvo Serer (1916-1988) va saltar a la palestra amb una compilació d'articles anomenada *España, sin problema*, en la qual mantenia que la victòria de 1939 sí que havia acabat amb el malestar hispànic, ja que la derrota d'una de les Espanyes havia mostrat clarament la debilitat dels seus plantejaments.

Així doncs, dos autors emmarcats en l'Espanya franquista divergien sobre l'ésser d'Espanya, els seus elements últims i les polítiques que s'havien de seguir. Com podia donar-se aquesta desavinença si en teoria dins l'Espanya de Franco s'havia assolit una unitat de pensament única en la història nacional? Com podia ser que un cop derrotada l'*Anti-España* n'apareguessin un parell de noves dins de la mateixa "Victòria"? En un detallat estudi d'ambdues obres hem intentat resoldre aquesta qüestió i algunes altres tot analitzant el context nacional i internacional amb el qual es trobaren els pensadors franquistes estudiats.

Aquest últim és el que al nostre parer és fonamental tenir en consideració: la situació internacional que visqué el país per comprendre el perquè d'aquesta querella sobre el *mal d'Espanya*. Amb la derrota de les forces de l'Eix (Alemanya, Itàlia i Japó) l'any 1945, l'Espanya franquista es va quedar sola davant dels Aliats (Estats Units, Unió Soviètica, Gran Bretanya i França). És ja un lloc comú considerar els anys transcorreguts entre la fi de la Segona Guerra Mundial (1939-1945) i el Concordat amb el Vaticà, l'any 1953, com un període d'ostracisme de l'Espanya de Franco. No és d'estranyar, doncs, que les diferents famílies que havien donat suport al cop d'estat de 1936 busquessin una sortida a l'aïllat règim del general Franco.

La pregunta que s'havia de respondre era si encara era necessària la presència del general Francisco Franco (1892-1975) al capdavant de la nova Espanya, o si per contra era millor optar per una successió més o menys tutelada per les forces que havien donat suport a l'alçament. Evidentment cap dels autors va poder o voler publicar escrits en els quals s'ataqués Franco, donada la censura i el temor a les represàlies;

de fet, fins i tot en les altes esferes qualsevol atac o proposta d'alternativa al *Caudillo* tenia implicacions severes, com la pèrdua de càrrecs o un exili confortable però forçat. És en aquest ambient que els dos autors estudiats començaren a publicar les seves obres.

Tradicionalment l'aproximació al debat fou senzilla, és a dir, Pedro Laín obrí la porta del règim a alguns exiliats, mentre que Rafael Calvo la volia mantenir tancada a pany i forrellat. Així, Laín es desmarcaria ja des de la dècada dels quaranta del règim i avançaria, tot i que encara suaument, cap a un liberalisme nacionalista; per la seva part, Calvo Serer representaria tot allò que havia defensat el catolicisme monàrquic reaccionari que abominava tot contacte foraster. Tal com ho entenem nosaltres, cap dels dos proposava allò que s'ha dit tot sovint sobre l'Espanya dels quaranta.

Per aquest motiu, una lectura atenta dels volums escrits pels autors comentats demostrarà que Laín Entralgo no fou mai un liberal en les dècades dels quaranta i dels cinquanta. Per la seva part, Calvo sí que va ser un reaccionari convençut de les virtuts de la tradició i el monarquisme ultramuntà, però no per això negà alguns aspectes de la modernitat occidental com la necessària modernització del país al servei de la idea d'imperi cristià corporatiu. Per aquest motiu creiem que és un reduccionisme teleològic considerar a tots dos autors des de les seves posicions intel·lectuals en els últims anys de les seves vides i no en allò que varen escriure realment quan el dictador encara els considerava part de les seves opcions polítiques. Per això hem d'analitzar els elements principals d'ambdues obres.

España como problema

Laín Entralgo havia ofert ja des dels inicis de la guerra una opció totalitària al règim polític que s'estava formant. Especialment en el seu llibre, aparegut l'any 1941, *Los valores morales del nacionalsindicalismo*, és on Laín es va destacar més clarament pel que fa a la política que calia seguir. Proper a l'advocat i cunyat de Francisco Franco, Ramón Serrano Suñer (1901-2003), i al seu grup de pensadors i polítics, entre els quals cal mencionar al falangista *camisa vieja*

Dionisio Ridruejo (1912-1975), sempre defensà la necessitat de construir un estat totpoderós en el qual el Partit Únic fos una espècie d'avançada nacional. Però tot el projecte totalitari de la Falange quedà reduït a poc més que res l'any 1942, quan Franco començà a virar en les seves polítiques nacionals i internacionals. Aquesta derrota forçà a Laín a concentrar-se amb totes les seves forces en l'estudi del passat intel·lectual espanyol, on trobaria velles solucions polítiques a les qüestions del seu temps.

En el seu llibre *España como problema* Laín intentà conciliar les dues Espanyes superant el que ell entenia com un problema fonamental, a saber: el sotmetiment d'una de les dues nacions al jou de la victòria. Per al falangista hi havia elements acceptables en l'Espanya republicana que podien ser emprats sota Franco. Evidentment, tota idea socialista, comunista o nacionalista perifèrica era totalment inacceptable; però al seu parer, altres pensadors no havien traït la nació i per això podien ser reinserits en la vida nacional. Per a Laín allò que se cercava era una espècie de superació de les tensions nacionals acceptables per aconseguir una espècie de síntesi hegeliana perfeccionada.

Amb aquesta perspectiva Laín proposava una modernització del món intel·lectual espanyol que permetés al país sortir de l'estancament en el qual es trobava, però també donar un senyal internacional als poders victoriosos de la guerra mundial que tot just havia acabat. Per al falangista, la tornada a Espanya del filòsof madrileny José Ortega y Gasset (1883-1955), el 1945, era un primer pas que servia per a ambdós objectius, tant per acontentar els poders exteriors, com per començar un procés de nacionalització de les masses dins una Espanya moderna i totalitària.

De manera similar, Laín desitjava recuperar l'obra del pensador basc Miguel de Unamuno (1864-1936), condemnada per l'església catòlica per secular i anticristiana. De fet, gran part de la "Generació del 98" havia de ser rescatada de l'oblit perquè ells defensaren els valors nacionals d'una Castella ampliada que absorbiria les regions per fonamentar una nova unitat nacional. Tot el plantejament lainià era massa estatalista per ser acceptat per una institució com l'Església.

Pel que fa a l'Estat, a ulls del falangista no feia falta tornar a la monarquia o a un passat suposadament gloriós, sinó articular el país de manera inclusiva o nacional per aconseguir superar l'estancament en el qual es trobava. De fet, i en un context cultural, Laín proposava la necessària *revolución pendiente* que la Falange reclamava des de feia una dècada. Per aconseguir-ho, Laín no volia un pensament reaccionari i tancat, sinó una perspectiva nacionalista i totalitzadora que permetria modernitzar el país en un sentit purament nacional.

Per tant, el *problema d'Espanya* continuava obert tot i haver guanyat la guerra. Per al pensador totalitari el conflicte només havia estat l'obertura d'una peça que encara estava per interpretar. Només oferint una nova oportunitat a tots els pensadors vàlids el país podria sortir endavant.

España sin problema

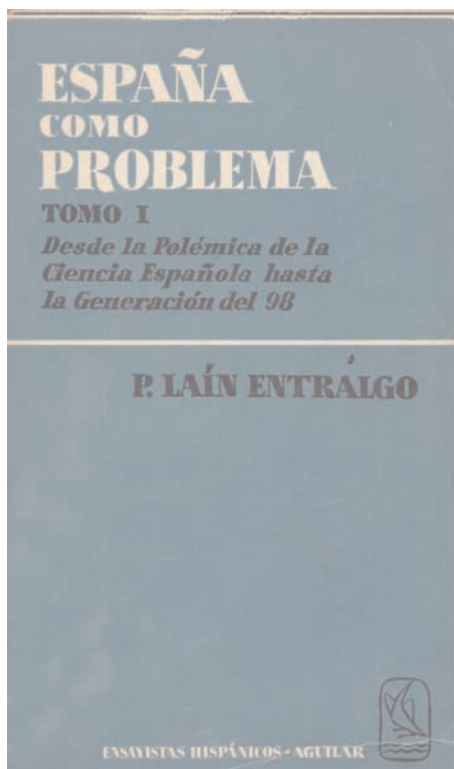
Davant del pessimisme nacional que caracteritzava a Laín, Calvo va oferir una visió més optimista i finalista de la guerra civil. Per al monàrquic, la guerra havia demostrat que només hi havia una Espanya correcta, i que qualsevol altra aproximació al fet nacional que no fos aquesta portaria al derrotisme típic de l'exili. De manera bastant evident l'exili buscava els orígens dels mals del país en l'època medieval, una era de divisió i lluites, mentre que els autors de l'Espanya nacional se centraven en els gloriosos anys de l'Imperi Modern.

Tot i considerar que la guerra havia cancel·lat per sempre el debat sobre el *ser d'Espanya*, també creia que algunes decisions encara s'havien de prendre sota l'ombra del *Caudillo*. Per exemple, Calvo pensava que l'objectiu últim de la guerra havia estat la restauració de la monarquia borbona en la persona de Don Juan de Borbón (1913-1993); per això creia que s'havia d'avançar cap a una reconciliació entre Franco i Don Juan per restaurar allò que s'havia perdut amb la Segona República. De passada, per al monàrquic la tornada del rei permetria que Londres veiés amb millors ulls la situació dictatorial espanyola. De fet, en aquesta ocasió s'optava per una solució com la que es buscà per a Grècia, en la qual la Gran Bretanya va donar suport a la monarquia davant dels comunistes. Tal com ho entenia Calvo, la nova república italiana no presagiava res de bo.

Clarament, el desinterès lainià per la monarquia i l'especial atenció que Calvo parava pels monarques els allunyava naturalment, però aquesta era només una diferència més en un

discurs molt més complex. La forma de l'Estat i la sortida de l'aïllament no eren les úniques diferències entre ambdós.

En realitat, el fet que més allunyava els dos autors estudiats cap al 1949 era la qüestió de la modernitat i l'assimilació de part de l'exili. Per a Calvo no hi havia res de positiu en l'exili republicà, fos nacionalista o no. Ell estava convençut que la derrota d'una Espanya comportava necessàriament l'eliminació de l'adversari i la implantació d'un nou model social. Per altra banda, Calvo veia en la modernitat l'element que havia portat a Espanya al col·lapse i la guerra. Des del seu punt de vista no hi havia res de positiu en el fet d'adaptar aquesta ideologia a un sistema de partit únic amb un dirigent totpoderós ja que no hi hauria manera de controlar allò que s'estava engendrant. La modernitat no es podia domesticar. Així

I U H J V V
**INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
 JAUME VICENS I VIVES**

“No deixa de ser paradoxal constatar que si bé els posicionaments tant de Laín com Calvo eren contraposats tots dos van acabar sent reprèsalitats pel règim.”

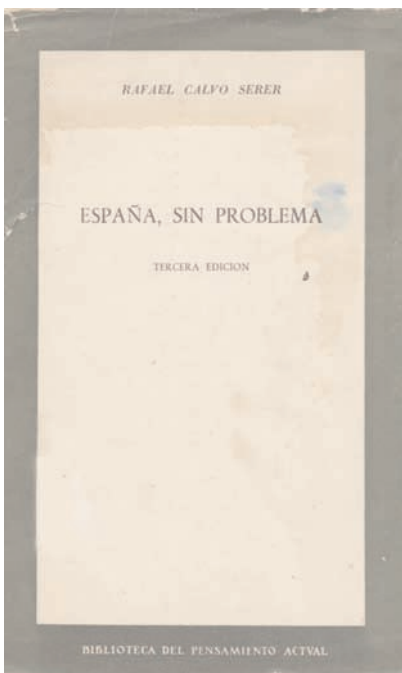
doncs, Calvo seguia la tradició contrarevolucionària espanyola que s'havia iniciat amb pensadors que ell mateix parafrasejava sistemàticament com l'extremeny Juan Donoso Cortés (1809-1853). Els arguments güelfs tornaven a atacar els gibelins.

Per evitar que els espanyols caiguessin en una modernitat deshumanitzadora Calvo proposava que la sortida a l'estancament en el qual es trobava el franquisme fos l'estat corporatiu, en el qual l'individu deixés pas al col·lectiu, i en el qual l'Església assentés les bases d'allò que havia de ser Espanya. Si el radicalisme de Falange havia d'articular un discurs social, en Laín el paternalisme religiós havia de fer més o menys el mateix pels espanyols. Així doncs, la modernitat no era acceptable en el programa polític i social de Calvo.

A mode de conclusió

Tant les idees de Laín com les de Calvo es van deixar sentir amb força fins ben entrada la dècada dels cinquanta, però els seus projectes no van ser fructífers. Bàsicament els seus actes els van portar a cometre errors de gran envergadura com criticar públicament a Francisco Franco en una publicació reaccionària francesa (*Écrits de Paris*) com va fer Calvo Serer l'any 1953; o com l'actuació de Laín Entralgo des de la Universitat de Madrid donant suport als estudiants fins que aquests van desencadenar els fets de febrer de 1956.

Calvo Serer s'impacientava en veure que els seus projectes personals no anaven en la direcció volguda. El monàrquic havia acaparat cert poder en les publicacions del CSIC i en l'editorial *Rialp*, però políticament no estava triomfant com el seu enemic Laín. El falangista havia obtingut una plaça de poder a la Universitat de Madrid quan va ser nomenat rector. Aquesta nova situació va provocar una reacció airada dels sectors més propers de Calvo Serer.

El problema fou que si Calvo va acabant caient per una sèrie de declaracions en publicacions franceses, Laín tingué un destí tant o més complex que el del monàrquic. Des de l'inici, el falangista va voler desplegar una política aperturista davant de la universitat intentant aplicar les seves idees sobre el futur del país i la necessitat d'ampliar les mires culturals dels joves espanyols. De fet, el règim va considerar que van ser les polítiques de Laín i dels seus companys intel·lectuals les que van portar als esdeveniments de 1956, en els quals es va qüestionar

l'autoritat franquista des de la universitat. Així, en un període de tres anys els dos pensadors van caure en desgràcia.

És prou rellevant de considerar que dos dels autors que van oferir més idees per sortir de l'aïllament internacional en el qual es trobava el país comencessin a caure quan l'Estat va començar a arribar a acords; primer amb el Vaticà i, després, amb els Estats Units, l'any 1953. Poc després, una generació de nous membres de l'Opus Dei, recordem que Calvo Serer formava part de la primera, van donar una sortida acceptable a l'estancament econòmic que vivia l'Espanya del general Franco. Així doncs, els pensadors franquistes que havien crescut durant la Guerra Civil van ser escombrats durant la dècada dels cinquanta i es va construir tota una nova Espanya que no necessitava plantejaments ideològics provinents de l'època liberal, sinó una tecnocràcia funcional que superés aparentment els debats metafísics.

Antoni Raja-i-Vich

Doctor en Història per la UPF i professor de l'Study Abroad de la UPF. Especialista en història de les idees polítiques de l'extrema dreta espanyola i europea, així com en els processos de modernització social i política occidentals. Autor de "Las Españas de Rafael Calvo Serer y Pedro Laín Entralgo" a *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*.

Introducció: la deportació fins al segle xx

La deportació és un càstig penal que existeix des de l'època romana i que ha arribat fins als nostres dies. Això ha suposat que hagi anat evolucionant amb el temps i que se li associïn altres termes com són extradició o exili. Per diferenciar-la, inclourem la definició. Així, a l'*Enciclopèdia catalana*, la deportació és entesa com una "Pena consistent a trametre el condemnat a un territori llunyà fora de la metròpoli, on generalment és sotmès a un règim de privació de llibertat i de treball forçós. Aplicada a persones considerades socialment perilloses, hom l'ha feta servir sovint amb finalitats polítiques. Avui és poc utilitzada. El codi penal espanyol no la recull". Per tant, difereix amb l'extradició perquè, tot i que ambdues s'efectuen sobre un estranger, l'extradició es pot efectuar, només, si hi ha una sol·licitud prèvia de l'estat que vol jutjar l'individu. En canvi, l'exili es diferencia de la deportació perquè no té caràcter penal. En definitiva, la deportació tendeix a ser confosa amb altres paraules similars i això fa que en parlar de deportats, la gran majoria pensí que tractem sobre l'exili basc.

Avui dia podríem considerar la deportació com una pena anacrònica ja que la seva època d'esplendor va ser la dels imperis, quan les grans metròpolis usaven les colònies com a presidis. Tot i això, cal recalcar que el segle per excel·lència de les deportacions és el XX. Els grans dictadors (Hitler i Stalin) van servir-se d'aquesta pràctica per desfer-se de totes aquelles persones que consideraven o bé perilloses o bé indignes del règim que comandaven (exemple: els dissidents i els jueus).

La definició de l'*Enciclopèdia catalana* afirma que la deportació "avui és poc utilitzada", però nosaltres podem revocar-la. Els estats espanyol i francès la van recuperar i l'any 1984 es van posar a deportar presumptes membres d'ETA a països d'Amèrica i Àfrica. Una pràctica que va durar fins a l'any 1991, però que per a alguns dels enviats encara es dona avui dia, ja que continuen vivint als països de deportació.

Inicis de la col·laboració antiterrorista entre França i Espanya

La banda armada ETA va sorgir l'any 1959 per fer front a les brutalitats del règim dictatorial de Francisco Franco. Això feia que des de l'exterior es veiessin els etarres com a lluitadors per la llibertat de la seva terra. I aquesta actitud també fou la de França. Per tant, durant el franquisme les relacions amb el país veí eren gairebé inexistents.

Amb la mort de Franco les noves autoritats espanyoles pensaven que els contactes amb França avançarien i que s'entraria en una nova fase. I la principal aspiració del nou govern d'UCD comandat per Adolfo Suárez era que els francesos col·laboressin contra ETA. Això era impossible ja que no se'ls podia demanar als francesos que d'avui per demà canviessin la seva manera de pensar i que ara veiessin els etarres com a terroristes. Per als mandataris del país veí,

LA DEPORTACIÓ DE MEMBRES D'ETA A AMÈRICA I ÀFRICA

Susana Panisello Sabaté

Espanya encara era un país dictatorial que, tot i haver entrat en democràcia, havia de demostrar amb fets que mantindria estable el nou règim. I, per tant, el mateix criteri seguien amb els bascos que es refugiaven al seu país. No els consideraven terroristes, com feia Espanya, sinó que eren persones que fugien d'un país on creien que encara no s'havien implantat totes les llibertats.

L'any 1982 van tenir lloc les eleccions que guanyà el socialista Felipe González. Amb aquest canvi i, amb la coincidència que a França també estaven els socialistes al capdavant, el nou Govern espanyol va posar tots els seus esforços per aproximar posicions amb els veïns. Sobretot en matèria antiterrorista, la principal obsessió del programa del PSOE. Calia fer entendre a França que no havia de fer de terra d'asil als bascos perquè a Espanya ja hi havia democràcia i que, per tant, els membres d'ETA eren simples delinqüents als quals s'havia de detenir. Però que França deixés enrere els seus prejudicis vers Espanya i els refugiats bascos va tardar anys a fructificar.

Els dirigents espanyols se sentien impotents davant la indiferència francesa. Malgrat tot, l'octubre de 1983 ETA segrestava el capità de farmàcia Alberto Martín Barrios i comunicava que no l'alliberaria a menys que TVE llegís un comunicat de l'organització. La televisió s'hi va negar i ETA va assassinar el capità dotze dies després. Aquest fet va commocionar el Govern i va precipitar que, davant l'actitud francesa vers ETA, es decidissin a usar les clavegueres de l'Estat, i així és com es van fundar els Grups Antiterroristes de Liberación, els GAL. Aquest grup actuava només al País Basc francès, ja que aquesta zona era considerada la rereguarda d'ETA i, perquè així, atemptant al seu país, pressionarien França.

El primer comunicat dels GAL avisava que cada mort que provoqués ETA tindria rèplica. A més, asseguraven que el govern francès era responsable d'acollir terroristes i, per aquesta raó, els interessos francesos també estaven en el seu punt de mira. Així van començar a actuar contra refugiats bascos i van provocar que el departament dels Pirineus Atlàntics, una zona aparentment tranquil·la i amb força turisme, restés atemorida davant els actes de violència que tenien lloc als seus carrers.

I U H J V V
INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

“La deportació va ser un assaig que els francesos van proposar al govern de Felipe González per evitar les extradicions. A la llarga, les deportacions han acabat essent pitjors que les extradicions. La raó és que es van convertir en una condemna sense judici i a perpetuïtat perquè cap estament oficial es va ocupar de resoldre la situació d'aquestes persones.”

Aquest assetjament al seu territori va fer que França es posés en acció i acceptés establir contactes amb l'executiu espanyol. Els primers es van fer a principis de 1983 mitjançant els *Seminarios Interministeriales*, trobades entre ministres d'ambdós països, exceptuant els d'Interior. No obstant això, aquests també es reunien i la primera trobada entre José Barrionuevo i Gaston Deferre es produí al mes d'abril. Barrionuevo en tornà desesperat per la desinformació del seu homòleg francès, que desconeixia l'existència de les comunitats autònomes i que, dins d'aquestes, el País Basc gaudia d'una situació excepcional ja que administrava els diners del seu concert econòmic. A més, Deferre no va voler escoltar els suggeriments de Barrionuevo quan li va lliurar un llistat d'etarres refugiats a França.

Si bé, el millor mitjancer per aproximar posicions amb el país veí va ser el rei Joan Carles I. Aquest va viatjar a París el novembre de 1983 per participar en la XXII Conferència General de la UNESCO i, durant el viatge, va tenir una xerrada amb el president Mitterrand. El rei va ser tan convincent que va aconseguir que Mitterrand acceptés trobar-se amb Felipe González; una cita que va tenir lloc un mes després, el 20 de desembre de 1983.

Per a aquesta reunió, González va anar preparat per aconseguir dels francesos detencions de membres d'ETA i, sobretot, extradicions. No va tornar amb el que pretenia, però sí que ho va fer amb altres concessions satisfactòries. Mitterrand i el seu executiu van quedar convençuts que havien de col·laborar en matèria antiterrorista, però ho farien a la seva manera. Això significava deixar les extradicions per a més endavant i recórrer a una altra mesura: les deportacions a tercers països.

La deportació a la “franco-espanyola”

El 9 de gener de 1984 l'executiu espanyol rebia una comunicació urgent provinent dels seus homòlegs francesos dient-los que a l'endemà procedirien a fer un ampli escorcoll policial entre els refugiats bascos, per al qual farien servir les referències proporcionades per Barrionuevo a Deferre. D'aquesta manera, menys d'un mes després de la visita de González a l'Elisi, el canvi que esperaven els espanyols es començaria a produir.

L'elecció de la data va estar provocada per dos fets cabdals i que formaven part de la por de França al terrorisme. El primer va ser el metrallament del quarter de les Companyies Republicanes de Seguretat (CRS) de la localitat d'Anglet la nit del dia 2 de gener. El segon va ser

la mort de Miguel Ángel Goikoetxea Elorriaga, *Txapela*, produïda el mateix dia 2, després de restar quatre dies a l'hospital a causa d'un atac dels GAL. A aquests successos s'ha d'afegir un altre motiu que determinà la col·laboració francesa. Es tractava de la insistència internacional, és a dir, per part d'Alemanya i els Estats Units, que França havia d'implicar-se contra ETA.

Conseqüentment, el dia 10, tot just abans de sortir el sol, la policia va començar a visitar cadascuna de les cases on creien que vivien els etarres. S'ha d'apuntar, però, que gràcies a una filtració, els màxims dirigents d'ETA ja s'havien ocupat de refugiar-se en altres llocs. El resultat que s'obtingué fou la detenció de disset refugiats, dels quals onze van ser assignats a residir a diferents departaments francesos allunyats dels Pirineus. Els altres sis inauguraren la deportació a tercers països i van ser expulsats al departament extern francès del Carib, l'illa de Guadalupe. Les detencions i aquests enviaments pretenien perjudicar l'estructura de les dues branques d'ETA que hi havia llavors, ETA militar i ETA político-militar.

Guadalupe va ser la primera parada per als deportats, ja que pocs dies després van ser traslladats a Panamà. Una vegada col·locats aquests es va continuar amb la pràctica i es va procedir a enviar dos membres d'ETA a un nou país: Veneçuela. Al mes de maig hi va haver problemes a Panamà, i Espanya va haver de negociar amb un altre país per acollir els bascos expulsats que, finalment, van anar a parar a Cuba.

Les deportacions continuaven el seu curs i els mandataris francesos es van comprometre a expulsar a països de Llatinoamèrica, Àsia i Àfrica a tots aquells etarres que estiguessin en situació il·legal a França. Tot i això, Espanya encara no estava contenta amb l'actitud francesa i recriminava que els membres d'ETA deportats no formaven part del capdavant de l'organització, els consideraven de segona fila. Davant aquesta acusació els francesos van procedir a deportar Eugenio Etxebeste, *Antxon*, considerat per la policia espanyola com el número dos d'ETA, a República Dominicana.

Després d'això, Espanya continuava amb queixes perquè el que realment volia aconseguir de França, una vegada havia acceptat deportar, era que extradís. I, finalment, ho va aconseguir el setembre de 1984. De tota manera, cal apuntar que els francesos van procedir degut a les pressions internacionals, ja que al mes de juliol, Bèlgica va concedir a Espanya una extradició d'etarres. Per a aquest país significava la primera extradició per delictes de terrorisme, amb la qual cosa, França no podia quedar-se enrere.

Malgrat tot, les extradicions no van anar com pensaven els francesos ja que després del judici dels tres bascos extradits, només un va ser processat; els altres dos van ser absolts per falta de proves. I davant aquesta resolució de les extradicions el país veí va decidir suspendre-les i continuar amb les deportacions.

El desplegament de les deportacions

Les deportacions de membres d'ETA a Amèrica i Àfrica van tenir lloc, plenament, entre 1984 i 1991. Van suposar, primer, el confinament i

la manutenció d'una setantena de refugiats bascos, presumptes membres d'ETA. I, diem presumptes, perquè aquestes persones mai no van ser jutjades. Van ser detingudes gràcies a un llistat lliurat pel ministre de l'Interior espanyol al seu homòleg francès, però aquest llistat no incloïa proves que aquelles persones pertanyessin a l'organització. Si més no, perquè si els francesos haguessin tingut proves del delictes, haguessin procedit a encarregar-los a l'espera de poder-los jutjar.

L'únic que se'ls comunicava als detinguts que serien deportats era que se'ls expulsava perquè eren "un perill per a la seguretat pública i de l'estat francès". Aquestes eren les paraules que contenia l'article 26 de l'Ordenança de 2 de novembre de 1945 amb què l'administració francesa s'emparava per poder deportar aquells bascos legalment.

Això sí, que el procediment inicial fos legal no vol dir que ho fos en la seva totalitat. Per exemple, ja de primeres se'ls privava del dret que té tot detingut a assistència lletrada. A més, la deportació no estava regida per cap normativa, la qual cosa va significar que, sense haver estat jutjats, els bascos expulsats podien complir una condemna il·limitada, segons els acords tàcits entre els tercers països, França i Espanya i, a més, mai no podrien beneficiar-se de les redempcions que preveuen els codis penals. En conclusió, estem parlant de persones sense cap tipus d'estatus jurídic.

En segon lloc, les deportacions van suposar la implicació d'una desena de països, cinc de llatinoamericans (Panamà, Veneçuela, Equador, República Dominicana i Cuba) i cinc d'africans (Cap Verd, Togo, Gabon, Algèria i São Tomé). Però, per què uns països que no tenien res a veure amb ETA van acceptar acollir unes persones que tant França com Espanya consideraven perilloses perquè, segons aquests països, es tractava de terroristes? L'acord amb Espanya per allotjar aquestes persones venia mitjançant la concessió d'Ajudes Oficials al Desenvolupament (AOD), que són, les ajudes oficials que un país desenvolupat envia a un de subdesenvolupat i que poden ser reemborsables (els crèdits FAD) o no reemborsables (les donacions a fons perdut). Amb aquestes dues modalitats es pagaven les deportacions. Per tant, s'usava diner públic.

Després dels tercers països, s'havia de pagar a la principal col·laboradora dels espanyols, França. Se la va compensar participant en alguns projectes però, sobretot, amb l'adquisició d'articles provinents del seu

país. Per exemple la compra de material militar francès o l'acceptació que l'empresa francesa Alstom participés en la renovació de la xarxa ferroviària espanyola.

Si bé hem dit que les deportacions com a mesura es van efectuar entre 1984 i 1991, també cal apuntar que mai no han tingut un final oficial. El més aproximat a això va ser l'intent que el govern del Partit Popular va fer l'any 1997. Com sabem, aquell any va tenir lloc el segrest i el posterior assassinat al cap de tres dies del regidor del PP a Ermua, Míguel Ángel Blanco. En un intent desesperat per salvar-li la vida, es va contactar amb Eugenio Etxebeste, deportat a la República Dominicana, i la persona que el govern creia que era l'interlocutor de la banda, perquè intercedís per la vida de Blanco. Però Antxon va dir que ell no podia fer-hi res.

Davant aquesta resposta i la mort del regidor, el govern del PP va entendre que Antxon ja no era interlocutor i que, per tant, no calia tenir-lo a la rereguarda per si convenia. Per tant, es va procedir a demanar-ne l'extradició a la República Dominicana. Aprofitant el fet, el ministre de l'Interior del moment, Jaime Mayor Oreja, va fer una declaració pública convidant aquells deportats que no tinguessin causes pendents amb la justícia a tornar lliurement a Euskadi. I va assegurar que la resta s'exposava al fet que se'n sol·licités l'extradició. Tot i això, l'advertència del PP va quedar en res i les deportacions van tornar a ser oblidades.

Per acabar, hem de recalcar que avui dia encara queden persones de les que van ser expulsades a un tercer país als vuitanta que viuen al país de deportació. No han tornat a Euskadi, o bé perquè van formar-se una vida al nou país (feina i família) o perquè temen que a Espanya encara els poden processar per sumaris que tenen oberts des dels setanta. I, a aquestes persones que, avui dia, encara no han resolt la seva situació de deportats, hem d'afegir aquelles vuit persones que van morir en aquest periple de la deportació a la franco-espanyola.

En conclusió, la deportació va ser un assaig que els francesos van proposar al govern de Felipe González per evitar les extradicions. Tot i aquesta reticència, al final, només hi ha vuit mesos de separació entre la primera deportació i la primera extradició de membres d'ETA acceptada per França. A més, si el govern francès va elegir la deportació perquè l'extradició encara era una mesura més dura, a la llarga, les deportacions han acabat sent pitjors que les extradicions. La raó és que es van convertir en una condemna sense judici i a perpetuïtat perquè cap estament oficial es va ocupar de resoldre la situació d'aquestes persones.

Susana Panisello Sabaté

Llicenciada en Humanitats per la Universitat Pompeu Fabra l'any 2004 i doctorada en Història per la mateixa universitat al 2011. Les seves principals línies d'investigació són la història de la banda armada ETA i la història del terrorisme. susana.panisello@gmail.com

I U H J V V

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

"Des del primer moment de l'UHJVV va estar penjat en el meu despatx un fragment d'una carta de Vicens em va escriure i em confessava: "continuo pensant que hi ha una cosa més important que la universitat és el país. I que més important que la ciència històrica és la universitat, perquè es pot servir al país a través de la ciència històrica."

Josep Fontana

Josep Fontana (Barcelona, 1931) no requereix presentació. És l'historiador amb una obra més sòlida i amb més projecció en el món hispànic. Deixeble de Jaume Vicens i Vives i de Ferran Soldevila, amb una vintena de llibres publicats i centenars d'articles i capítols de llibres, és fundador de l'IUHJVV. En commemorar els vint anys de l'Institut calia fer-li aquesta entrevista. Amb ell fem memòria de la història de l'IUHJVV, com va començar, el record de Vicens, quines motivacions guiava als primers docents, com eren i com són els estudiants, el passat, present i futur de la història i de la tasca dels historiadors... Un bon moment per aturar-se i pensar en el sentit de la nostra tasca.

Ara fa vint anys que va començar el primer curs de doctorat del tot just creat Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives. Per què calia crear un institut d'història?

Quan el rector Argullol em va plantejar la idea de crear un institut d'història a la Universitat Pompeu Fabra, ho feia perquè volien obviar el fet que no hi havia una Facultat de Lletres. En aquells moments l'estat de l'ensenyament d'història a les universitats no era massa bo. Jo tenia una certa frustració. Aleshores treballava a la Universitat Autònoma, que era un lloc francament bo; però s'estava imposant una política de creixement quantitatiu, necessari per assegurar el futur de la universitat. Això comportava una degradació de la intensitat i de la qualitat del treball. L'opció de crear un institut d'història era una oportunitat d'engegar una nova manera de treballar.

Vaig contactar amb l'Eva Serra, en Josep Termes, en Josep M. Salrach i d'altres. Cobrien els camps que en principi es necessitaven. La cessió de la meua biblioteca personal donava una certa base material al procés de crear la institució. Vam obtenir l'autorització del consell de rectors per donar títols de doctor. En aquest sentit l'IUHJVV era una institució diferent, amb títol propi reconegut i sense cap vinculació amb una facultat universitària. Les coses van canviar quan es va endegar la carrera d'Humanitats. Vam participar activament per crear una facultat diferent del que eren les facultats de lletres.

Aviat vam deixar els pisos del carrer Muntaner perquè tenien poca capacitat. Vam anar a una bona ubicació a la plaça de la Mercè. Era un lloc ampli. Els edificis els vaig trobar jo. Primer

vam mirar un edifici de la plaça del Duc de Medinaceli, però es rebutjà perquè era massa car. Després una amiga em va parlar d'uns pisos de la plaça de la Mercè abandonats. En un d'ells hi havia els antics despatxos de l'"Anís del Mono". Allà vam estar una llarga etapa, que va ser molt bona. Ara, a Ciutadella, estem en un lloc que també és bo, però que no està complet.

Fa dos anys es va celebrar el centenari del naixement de Jaume Vicens i Vives. Per què aquest nom? Què hi ha de Vicens a l'Institut?

Quan es va crear l'Institut ja hi havia una institució que portava el nom de "Vicens Vives" a Girona. Per aquesta raó la primera proposta que jo vaig fer era la de "Ferran Soldevila". Però la descartaren dient que "no sonava prou". Aleshores proposo "Vicens Vives", perquè era un gran historiador català i molt conegut per tothom. De fet, des del primer moment de l'Institut va estar penjat en el meu despatx un fragment d'una carta de Vicens que em va escriure i em confessava: "Continuo pensant que una cosa més important que la universitat és el país. I que més important que la ciència històrica és la universitat, perquè es pot servir al país a través de la ciència històrica". Aquesta afirmació defineix molt bé el tipus d'objectiu que teníem. Era la concepció de la història en què jo em vaig educar i que és la mateixa concepció de Ferran Soldevila i de Pierre Vilar. La idea d'una història que té una utilitat cívica i que, en els moments en què Vicens la va escriure, durant el franquisme, encara tenia més sentit. Això ho vam tenir des del primer moment posat a l'IUHJVV.

Com era Vicens? Què era el que més t'impresionava d'ell?

Darrere de Vicens hi ha una enorme capacitat de treball i una passió pel treball ben fet. La quantitat de feina que va fer Vicens hi ha dues maneres d'analitzar-la. Una és veure el material manuscrit no publicat que va fer durant uns anys per guanyar-se la vida. Aquí a l'IUHJVV tenim part d'aquests materials. Tinc calculat que són milers de pàgines. És impressionant.

D'altra banda, si agafem els seus treballs publicats i anem a veure el fonament bibliogràfic que tenen, ens adonem que revelen una enorme capacitat d'estar al dia de la bibliografia europea que s'estava produint. A Espanya aleshores arribaven molt poques coses. De fet, quan vaig anar a Anglaterra em va demanar que pagués la subscripció de *Past and Present* per a la Universitat de Barcelona. Veient la seva obra s'observa que hi ha un esforç de treball molts seriós i una molt bona capacitat crítica.

El gran problema de Vicens és que va morir massa aviat per al que podia fer. Vicens va tenir el valor d'emprendre aleshores una cosa que era molt atrevida i més aviat mal vista per l'entorn acadèmic: intentar posar en marxa una història contemporània de Catalunya. Vist amb perspectiva ens adonem que ho va fer d'una manera molta precària i sense gairebé base. Ell mateix ho deia a les seves cartes, en les quals remarca que fa aquestes coses per suggerir qüestions i impulsar que altres vagin endavant. I si d'això no en quedava res no li importava. Per a ell el fonamental era el que farien les persones guiades per l'impuls que els donava.

Ha canviat l'Institut? Com era abans i com és ara?

Segurament ha canviat alguna cosa. Al principi, la primera cosa que em va sorprendre és que hi vingués gent. Era una aventura. No tenia arrels enlloc. Hi havia gent que venia de la UAB, de la UB, de Girona..., i això que no podíem oferir cap sortida professional. Era sorprenent. Alhora, cal reconèixer que eren uns primers grups de gent amb un entusiasme molt especial. Després, això ha canviat una mica. Amb una institució inserida a la Facultat d'Humanitats d'una universitat constituïda, és normal que hi hagi una certa diferència en els alumnes, perquè arriquen menys.

Respecte a la qualitat, no hi ha problema. Sempre toca una proporció de bons i no tan bons estudiants. Em sorprèn com s'ha mantingut la capacitat d'atracció. És evident que hi ha hagut una mala connexió amb la Facultat d'Humanitats i que no hem rebut segurament la quantitat de gent que

desitjaríem; però, en canvi, hem tingut una gran capacitat de captació de gent de fora. A més a més, part d'aquesta gent és de molt bona qualitat.

Des del primer moment l'Institut va nàixer vinculat a la seva biblioteca personal. Per què?

La base va ser el meu oferiment a l'Enric Argullol. Em va dir si podia posar 10.000 llibres i a l'hora de la veritat n'hi he portat uns 30.000; però encara en queden molts més. Hi ha hagut una etapa amb molts recursos per mantenir la biblioteca viva. S'ha fet un esforç per fer una biblioteca que fos útil. Havia vist que això era un defecte en altres biblioteques universitàries: responien als interessos puntuals del professorat i mancava el que era fonamental per als estudiants. Amb la biblioteca de l'IUHJV hem intentat que no fos així. Vam tenir dos ajuts del ministeri per fer unes compres importants.

A mi em queda molt per portar. Gairebé tota la part d'història d'Espanya entre 1808-1868 està a casa, a banda de primeres edicions i coses d'aquesta mena. Ara voldria portar la quantitat d'obres que he consultat per al meu darrer llibre sobre el segle XX. A banda d'això rebo molts llibres, d'altres els tinc per l'editorial Crítica i sovint en compro perquè falten i són fonamentals. Però amb la situació actual, haurem de trobar noves maneres d'obtenir recursos. Continuo creient que una biblioteca viva i actualitzada és una feina fonamental per al nostre treball i per la societat. Cal continuar fent l'esforç per tirar-la endavant.

Sovint es parla que l'ensenyament secundari i universitari són dos mons que no dialoguen. Una de les seves grans preocupacions ha estat tenir cura dels professors de secundària, com ho demostra el Seminari de Professors d'IES de l'IUHJV. Per què aquest seminari?

Aquest projecte va començar amb l'Institut. Devíem fer alguna manifestació pública explicant que ens interessava. Era una preocupació que jo tenia. La idea de connectar amb el professor d'ensenyament secundari em semblava i em sembla important. En aquell moment hi havia un fracàs en la relació entre l'ensenyament secundari i la Universitat. Jo

tenia l'experiència dels Cursos d'Estiu de Rosa Sensat. Hi havia una mena de falta de connexió, que es visualitzava en el tipus de coses que s'organitzaven des de la universitat. Eren cursos destinats a donar lliçons, a explicar el que havien de fer.

Un bon dia va venir en Jordi Llimargues i algú més. Van venir amb la idea de fer alguna cosa. El primer que es va fer era molt senzill: reunions els dissabtes al matí al carrer Muntaner en què els professors i jo discutíem de coses. Quan vam veure que això creïa vam parlar seriosament per veure si es convertia en una cosa més oficial com els CAP o coses semblants. Els professors van rebutjar aquestes opcions. Preferien mantenir el format que feïem.

La virtut que ha tingut el Seminari és el fet de tenir com a objectiu donar resposta a les demandes del professorat: són ells el que fixen els programes d'acord amb els seus interessos. Vam buscar gent i va funcionar molt bé. De fet, tots els professors convidats queden molt

I U H J V V
INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

“Un bon historiador ha d'estar convençut que mai no li pagaran tot l'esforç que faci. Si ha triat aquesta feina, que potser no està ben pagada, ho ha de fer perquè és molt satisfactòria per a un mateix, i estar disposat a jugar-se-la.”

impressionats de la qualitat, de l'interès i del nivell dels debats amb aquest grup de gent. I això és el que encara continua funcionant i captant gent. Els fets i els anys han demostrat que no va ser una mala idea.

En un context de crisi com l'actual, sembla que les classes polítiques i econòmiques no consideren la història com un camp necessari per a la societat. És realment així?

La necessitat de disposar d'aportacions de la ciència històrica està clara. Vulguis o no, la majoria dels plantejaments que es fan avui entorn les formes d'organització tant política, com social i econòmica de la societat es fan sota una base suposadament històrica. Per tant, mantenir viva la capacitat de raonament crític és absolutament fonamental.

Cal fer història a casa nostra. Som un país en què una part de la nostra història, sobre tot la que va de 1400 a 1714, necessita d'un gran esforç de recerca i de molta investigació per entendre què ha passat. Segurament no necessitem de determinades ximpleries que es feien en el passat, quan qualsevol cosa semblava que estava justificada, però sí que hi ha uns objectius clars on s'ha de continuar mantenint la recerca. El repte dels historiadors és aprendre a saber vendre això perquè s'entengui que és útil.

És evident que hi haurà canvis i que cada vegada serà més difícil trobar finançament per fer recerca històrica “no legitimada”, és a dir, sense que hi hagi algun interès polític al

darrere. D'altra banda, quan veig la llista de les tesis que es fan a Espanya durant un any, comprovo que una gran quantitat d'aquestes tesis investigacions força inútils i sense cap mena de sentit. S'han de fer reajustaments, perquè aquesta feina continua sent necessària, més encara que en altres moments. A més, hi ha una demanda clara, como ho demostra el ressò que ha tingut el meu darrer llibre. Encara estic sorprès. He fet un gran nombre de conferències per tot Espanya i he rebut correus electrònics de gent ben diferent: des d'un professor de ciències naturals fins a un enginyer. Hi ha un públic al qual s'ha d'atendre. Hi ha una demanda clara de coneixement històric, però no de qualsevol coneixement històric.

Una ullada als darrers anys posa de manifest que hi ha una crisi dels graus en història. Els departaments d'història antiga, medieval i moderna estan desapareixent. Té sentit i futur la feina de l'historiador?

La professió d'historiador tal com està plantejada avui evidentment ha de canviar, s'ha d'adaptar a situacions noves. En la darrera reunió de l'Associació Històrica Americana (AHA) hi ha hagut algunes reflexions molt crítiques sobre la manca de viabilitat de la professió d'historiador com s'entenia en el passat.

No es poden continuar produint milers d'aspirants historiadors espanyols, està clar. Això fa temps que s'havia d'haver esmenat. Cal canviar una universitat que semblava destinada a fer grans acadèmics. En una carrera d'aquesta

mena hi ha lloc per a molt poca gent. A l'estudi de la història hi ha d'accedir menys gent i gent que demostrï que té capacitat per fer-ho i saber que se la juguen. Aquesta qüestió l'hem parlada amb el professor Jaume Torras. Quan ell i jo vam decidir fer història no se'ns havia passat pel cap pensar que viuríem d'aquesta feina. La idea d'integrar-se al professorat universitari era inversemblant. Jo em guanyaria la vida com fos per fer d'historiador, perquè m'agradava fer-ho. I ho feia perquè em venia de gust. Hi va haver uns anys en què un bon estudiant tenia una beca, s'integrava en un departament i s'acabava de titular. Això s'ha acabat i s'ha de pensar d'una nova manera.

Un consell per a aquells que es plantegen iniciar-se a la història o tot just estan fent els seus primers passos en àmbit.

És molt difícil. No pots enganyar la gent dient que la situació actual de la universitat és transitòria, perquè no és veritat. No hi haurà lloc per a tothom. Pocs consells puc donar. Que siguin capaços de pensar que poden fer un tipus de treball que tingui validesa i que tingui demanda fora del camp estricte de la pura i simple investigació. Cal aprendre a comunicar-se i a escriure.

Un individu ha de descobrir què és el que realment li importa i li interessa trobar. Ha de descobrir una línia de problemes i de treball en la qual se senti implicat i en la qual pensi que val la pena treballar, t'ho paguin o no t'ho paguin. Que estigui convençut que mai no li pagaran tot l'esforç que faci. Si no vol això que es busqui un altre tipus de feina amb més demanda. Si ha triat aquesta feina, que potser no està ben pagada, ho ha de fer perquè és molt satisfactòria per a un mateix, i estar disposat a jugar-se-la.

Que treballi amb coses que li diverteixin perquè és quan farà coses que interessin els altres. Jo he vist molta gent per a la qual dedicar-se a aquesta professió era una aspiració dura i que s'ha dedicat a altres coses amb les quals ha guanyat més diners. Crec sincerament que ha viscut amb molta menys satisfacció de la que he viscut jo.

Consell editorial: Joaquim Albareda i Eduard Martí. Coordinador: Eduard Martí.
Col·laboradors: Salomé Alamillo, Neus Ballbé, Cinta Campos, Maria Betlem Castellà, Agnès García,
Imma Muxella, Susana Panisello, Josep Pich, Eduard Puig, Antoni Raja, Xavier del Río, Núria Sallés